

Spivak's Reading of the Representation of the Subaltern Woman in the Discourse of the White Revolution

Narges Souri*

PhD, Department of Social Development,
University of Tehran, Tehran, Iran

Extended Abstract

Introduction

Since the Pahlavi era, the Iranian state assumed an interventionist role in relation to the women's movement, whose organized activities had begun during the Constitutional Revolution. Changes in the status of women during the reign of the first Pahlavi took place in three domains: reforms in divorce and marriage laws, the expansion of women's education, and the unveiling (abolition of veiling). Nevertheless, the first Pahlavi state did not take substantive steps toward granting women broader political and social

* Corresponding Author: Nargessouri@ut.ac.ir

How to Cite: Souri, N. (2025). Spivak's Reading of the Representation of the Subaltern Woman in the Discourse of the White Revolution. *State Studies*, 11 (44), 53 - 102. doi: [10.22054/tssq.2026.87795.1712](https://doi.org/10.22054/tssq.2026.87795.1712)

rights. During the second Pahlavi period, particularly between 1941 and 1953 (1320–1332), a period that may be understood as one of governmental instability, no effective measures were undertaken to transform the status of women. Between 1953 and 1961 (1332–1340), with the establishment of the two political parties, the Melliun [the nationalists] and Mardom [the people], the necessity of addressing women's social and political rights was raised; however, no serious action was taken regarding the granting of political rights.

In 1962 (1341), with the rise of Asadollah Alam's government and the introduction of the six principles of the White Revolution, one of which was the reform of the electoral law and the granting of suffrage to women, the state once again assumed responsibility for changing the social status of women. The state and the royal court claimed to represent the women's movement and to give them voice. The White Revolution sought to construct a new identity for women in order to mobilize them, as half of the society's social force, in alignment with its own goals. What is of importance for the present study is the manner in which women are represented in the discourse of the White Revolution.

Research Objective

The objective of this study is to examine the modes of women's representation and their superior and subaltern positions in the discourse of the White Revolution. The White Revolution claimed to have rescued women from their subaltern condition. Through an analysis of the modes of women's representation, the present study seeks, to evaluate this claim by exploring how

the subaltern and superior positions of women are constructed within the discourse of the White Revolution. For this purpose, Spivak's theoretical logic in her seminal essay "Can the Subaltern Speak?" has been adopted as the basis of this evaluation. Accordingly, this study aims, within the framework of subaltern studies, to address the following questions: How are women represented in the discourse of the White Revolution? How are their superior and subaltern positions depicted? And has this discourse altered the power relations concerning women, or not?

Methodology

In this study, Norman Fairclough's method of Critical Discourse Analysis has been employed to examine the representation of the subaltern woman in the discourse of the White Revolution and its relation to power relations and domination. The two books *White Revolution* and *Towards a Great Civilization*, as the manifestos of the White Revolution, constitute the corpus for textual analysis. The analysis is conducted at three levels:

Textual practice: At this level, the text is analyzed in terms of its linguistic and formal features, and an attempt is made to derive its experiential, relational, and expressive values so as to provide interpretive clues for the subsequent level of analysis.

Discursive practice: At this level, attention is given to the formal properties of the text to extract its underlying essence, that is, the dominant discourse of the text.

Social practice: At this level, the relation between discourse

and social structure is examined, and it is shown whether the discourse has transformed the social order and power relations or has contributed to their reproduction and stabilization.

Analysis and Discussion

The analysis, in line with the three levels of Critical Discourse Analysis, are presented in three parts:

At the level of textual practice, the linguistic features of the selected texts are examined in relation to the three central research questions: the representation of women, and the construction of their subaltern and dominant positions. Regarding the representation of women, it was shown that the text producer, in order to resolve the ideological knot of religious and cultural illegitimacy, makes women visible in two historical periods, namely Ancient Iran and Islam. In both periods, women are represented as having social rights and, in some areas, equality with men, so that the rights granted to women in the White Revolution could be endowed with cultural and religious legitimacy. Concerning the representation of subaltern and dominant positions, it was shown that the text producer situates women's subalternity in the post-Islamic period and identifies four forms of subalternity, cultural, social, political, and economic, designating this condition as "seclusion" and "social stigma." In the discourse of the White Revolution, the horizon of dominance envisioned for women is their reaching the level of "progressive" Western women, meaning access to political freedom, social participation, economic activity, and civil rights equal to men. It must be noted that the text producer

constructs women's subaltern and dominant positions through continuous comparison with the transcendent "Other" of the White Revolution discourse, namely, the West, and this comparison has shaped the way women are represented.

Regarding discursive practice, based on the linguistic features of the text, it was demonstrated which discourses the text producer summons and articulates together in order to resolve the ideological knot of religious and cultural illegitimacy. In the discourse of the White Revolution, three discourses, namely Iranian nationalism, Islamism, and modernism, are articulated together in such a way that the outcome of their recombination can be labeled as a new discourse, namely identity-oriented modernism. Since the text producer rearticulates different discourses, it can be argued that the discourse of identity-oriented modernism has, to some extent, altered the previous discursive order regarding women.

At the level of social practice, the relation between discourse, social order, and power relations is examined, and it is shown that the discourse of identity-oriented modernism has influenced women's social status in two ways: Relative de-subalternization and Identity-based subalternization.

Conclusion

This study demonstrated that the subaltern woman in the discourse of the White Revolution is represented simultaneously as both subject and object: as an object in the post-Islamic history, manifested through female seclusion and deprivation of social rights, and as a subject in Ancient Iran, the Islamic period, and the modern era. The Shah, as the author

of the Revolution's manifesto, seeks to construct an ideology that grants religious and cultural legitimacy to a new female identity. He does so by rendering women's subjectivity visible in the histories of Ancient Iran and Islam, and by assimilating these historical representations to the status of women in the modern period. In this way, he attempts to articulate three discourses of Iranian nationalism, Islamism, and modernism into a new discourse that legitimizes the horizon of women's dominance in the present moment, namely reaching the level of progressive Western women.

This discourse, claiming to represent women, establishes a dual relationship with power relations: on the one hand, the discourse of identity-oriented modernism, by linking with the state's ideological and executive apparatuses, was able in the years following the White Revolution to produce relative social mobility for women through changes in literacy rates, employment, political participation, and family law reforms. On the other hand, through identity-based subalternization, it reproduces pre-existing power relations within the patriarchal society. In this instance, within the epistémé of modernism, through abnormal othering, the subaltern condition of women is concealed under the label of social stigma, and consequently, as Spivak puts it, women's voices are silenced. From this perspective, despite the visibility of women within the discourse of identity-oriented modernism, the mode of their representation can be termed silent visibilization.

Keywords: White Revolution, Representation of women, Abnormal othering, Subaltern studies, Silent visibility.

خوانشی اسپيواکي از نحوه بازنمايي زن فرودست در گفتمان انقلاب سفيد

نرگس سوري* دکتری گروه توسعه اجتماعی دانشگاه تهران، تهران، ایران

چکیده

در این مقاله نحوه بازنمایی زن فرودست در گفتمان انقلاب سفید مورد بررسی قرار گرفته است؛ سه مساله در این زمینه بررسی شده است: نحوه بازنمایی زن، چگونگی بر ساخت وضعیت فرودستی و فرادستی زنان و رابطه گفتمان با ساختار اجتماعی. بدین منظور منطق نظری گایاتری اسپيواک در کتاب معروف «آیا فرودست می تواند سخن بگوید؟» مبنای تبیین مساله قرار گرفته است؛ همچنین از روش تحلیل گفتمان انتقادی نورمن فرکلاف برای فهم نحوه بازنمایی زنان استفاده شده است. دو کتاب «انقلاب سفید» و به «سوی تمدن بزرگ» به عنوان مانیفست انقلاب سفید مبنای تحلیل متن در سه سطح پراکتیکس متنی، گفتمانی و اجتماعی قرار گرفته است. طبق ویژگی‌های زبان‌شناختی دو متن مورد بررسی، گفتمان حاکم بر انقلاب سفید «مدرنیسم هویت گرا» شناسایی شد که در آن زن به نحو توأمانی به صورت سوژه و ابژه بازنمایی می‌شود؛ این گفتمان رابطه دوگانه‌ای با مناسبات قدرت و نظم اجتماعی برقرار می‌کند: فرودست‌سازی هویتی و فرودست‌زدایی نسبی از زنان. این گفتمان علی‌رغم تلاش در جهت اعتلای هویت زنان با توصیف وضعیت فرودستی آنان تحت عنوان ننگ اجتماعی از بازنمایی بهنجار آن بازمی‌ماند؛ در نتیجه به تعبیر اسپيواکي گفتمان مدرنیسم هویت گرا زنان را نمایندگی نمی‌کند و صدای زن فرودست را به محاق می‌برد. به همین دلیل با وجود مرئی سازی زنان در این گفتمان می‌توان نحوه این بازنمایی را مرئی سازی خاموش نامید.

واژگان کلیدی: انقلاب سفید، بازنمایی زنان، دیگری سازی نابهنجار، مطالعات فرودستان،

مرئی سازی خاموش

مقدمه

از دوره پهلوی دولت نقش مداخله‌گری را در جنبش زنان- که فعالیت سازمان‌یافته خود را از دوره مشروطه آغاز کرده بود- بر عهده گرفت. انجمن‌ها و سازمان‌های زنان مانند «انجمن حریت زنان»، «انجمن مخدرات وطن» و «جمعیت نسوان وطنخواه ایران» در دوره مشروطه اغلب تشکل‌های سری و پنهانی بودند که دولت همراهی با آنان نداشت و توسط نیروهای سنتی جامعه محدود و سرکوب می‌شدند. اما در دوره پهلوی اول با توجه به پروژه مدرنیزاسیون از بالا به پایینی که در دستور کار دولت قرار گرفت، تغییر سبک زندگی زنانه به عنوان یکی از ضرورت‌های پیشرفت و ترقی اهمیت یافت. بنابراین دولت برای پیشبرد پروژه مدرنیزاسیون خود مدیریت بدن و ذهن زنانه را عهده‌دار شد و از طریق تصویرسازی‌های رسمی سعی کرد که چهره ایده آل زن را ترسیم کند (نجم‌آبادی، ۱۳۸۹: ۲۱۹/ساناساریان، ۱۳۸۴: ۳۱-۴۴).

تغییر در وضعیت زنان در دوره پهلوی اول در سه حیطه تغییر قوانین طلاق و ازدواج، گسترش آموزش و کشف حجاب رخ داد. البته تغییراتی که در قوانین طلاق و ازدواج رخ داد رادیکال نبود اما در زمینه آموزش و حجاب اقدامات دولت جدی‌تر بود. تعداد مدارس دخترانه افزایش پیدا کرد و «کانون بانوان» برای فعالیت فعالان حقوق زن تشکیل شد. با این وجود، دولت پهلوی اول گامی در جهت اعطای حقوق سیاسی و اجتماعی فراگیرتر به زنان برنداشت (نجم‌آبادی، ۱۳۸۹: ۲۸۶/ساناساریان، ۱۳۸۴: ۹۵-۹۴، ۱۰۷).

در دوره پهلوی دوم در بازه زمانی ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ که به یک معنا دوره بی‌ثباتی دولت محسوب می‌شود اقدام مؤثری در راستای تغییر وضعیت زنان صورت نگرفت. در مجلس چهاردهم نمایندگان فراکسیون حزب توده پیشنهادی مبنی

طرح قانونی اعطای امتیاز اجتماعی و حقوقی برابر به زنان را مطرح کردند که با مخالفت مجلس رو به رو شد (مذاکرات مجلس شورای ملی دوره ۱۴، جلسه: ۵۳). در دوره نخست وزیری احمد قوام با تشکیل حزب دموکرات ایران سعی شد اقداماتی در جهت احقاق حقوق زنان صورت گیرد اما با برکناری او این امر ناکام باقی ماند. (طیرانی، ۱۳۷۶: ۵۱۳-۵۲۱) در دوره نخست وزیری محمد مصدق در مجلس هفدهم لایحه اعطای حق رأی به زنان در مجلس طرح شد اما با مخالفت مجلس و روحانیت رو به رو شد و اجرا نشد (مذاکرات مجلس شورای ملی دوره ۱۷، جلسه: ۶۳).

در بازه زمانی ۱۳۳۲ تا ۱۳۴۰ با تشکیل دو حزب ملیون و مردم ضرورت توجه به حقوق اجتماعی و سیاسی زنان مطرح شد اما در خصوص اعطای حقوق سیاسی اقدام جدی انجام نشد. (مرامنامه حزب ملیون، ۱۳۳۷: ۳/مرامنامه حزب مردم، ۱۳۹۲: ۸۸۰) با این وجود در این دوره شوراهای سازمان‌های زنان از جمله «شورای عالی جمعیت زنان» و نیز خیریه‌ها و انجمن‌ها تشکیل شدند که به فعالیت اجتماعی می‌پرداختند. در سال ۱۳۴۱ با بر سرکار آمدن دولت اسدالله علم و با طرح اصول شش‌گانه انقلاب سفید که یکی از آن‌ها اصلاح قانون انتخابات و اعطای حق رأی به زنان بود دولت بار دیگر مسئولیت تغییر در وضعیت اجتماعی زنان را بر عهده گرفت (روزنامه اطلاعات سال ۱۳۴۱، شماره: ۱۱۰۰۹).

انقلاب سفید به‌عنوان انقلابی که طراحی شده بود تا با ایجاد اصلاحات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مانع وقوع یک جنبش کمونیستی در ایران شود سعی داشت مطالبات سرکوب‌شده جنبش زنان را در خود جذب کند. دولت بدین واسطه سعی داشت تا اپوزیسیون مارکسیست را که وعده چنین حقوقی را به زنان می‌داد به حاشیه براند. از این جهت، انقلاب سفید توسط دولت و دربار به‌عنوان

انقلابی برای مردم و فرودستان بازنمایی می‌شد که مترصد است زنجیر اسارت را از پای سه فرودست مهم یعنی زنان، کارگران و دهقانان باز کند (روزنامه اطلاعات سال ۱۳۴۱، شماره: ۱۱۰۳۳).

با اعطای حق رأی به زنان، دولت و دربار تبلیغات گسترده‌ای همسو با جنبش زنان را آغاز کردند. در ۸ اسفند ۱۳۴۱ شاه در سخنرانی اعلام کرد که با اعطای حق رأی به زنان آنان را از اسارت نجات داده است. دولت نیز با تأکید بر اینکه بستر برای فعالیت اجتماعی و سیاسی زنان فراهم شده، اعلام کرد که دوره بردگی زنان به سر آمده است. (روزنامه اطلاعات سال ۱۳۴۱، شماره: ۱۱۰۳۴) به دنبال این اصلاحات زنان توانستند به مجلس شورای ملی و سنا راه پیدا کنند و در جایگاه‌هایی چون وزیر و معاون وزیر قرار گیرند. با تشکیل سازمان زنان در سال ۱۳۴۵ اصلاحاتی در قانون خانواده نیز صورت گرفت (افخمی، ۳۰: ۱۳۶۰).

همسو با این تغییرات، گفتمان انقلاب سفید سعی داشت افق نوینی را برای زنان و جنبش آنان تصویرسازی کند تا بتواند زنان را به‌عنوان نیمی از نیروی اجتماعی جامعه با اهداف انقلاب خود همراه کند. آنچه برای نوشتار حاضر اهمیت دارد نحوه بازنمایی زن و موقعیت فرادست و فرودست او در گفتمان انقلاب سفید است. انقلاب سفید داعیه این را دارد که زنان را از موقعیت فرودستان نجات داده است. نوشتار حاضر سعی دارد تا از طریق واکاوی در نحوه بازنمایی زن، چگونگی ترسیم موقعیت فرودست و فرادست زنان در گفتمان انقلاب سفید این داعیه را مورد ارزیابی قرار دهد. بدین منظور منطق نظری اسپیواک در کتاب معروف «آیا فرودست می‌تواند سخن بگوید؟» مبنای این ارزیابی قرار گرفته است. بنابراین این نوشتار سعی دارد در چارچوب مطالعات فرودستان به این پرسش‌ها پاسخ دهد که زنان در گفتمان انقلاب سفید چگونه

بازنمایی شده‌اند؟ موقعیت فرادست و فرودست آنان چگونه تصویرسازی شده و آیا این گفتمان مناسبات قدرت در مورد زنان را تغییر داده است یا خیر؟

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های مختلفی سعی کرده‌اند دستاوردهای انقلاب سفید خصوصاً در زمینه حقوق زنان را مورد بررسی قرار دهند. در ادامه به این مطالعات اشاره می‌شود: محمدرضا قائمی نیک و هدا مصطفائی در مقاله‌ای تحت عنوان «تحلیل گفتمان انتقادی دلالت‌های برنامه‌های عمرانی پهلوی دوم در هویت زنانه» چهار گفتمان را متناسب با مراحل توسعه در دوره پهلوی شناسایی کرده‌اند؛ این پژوهش نشان می‌دهد که بازنمایی هویت زنانه در سینمای این دوره به نحو فزاینده‌ای در جهت تقلیل هویت زن به بدن و ظواهر حرکت کرده است.

مسعود کوثری و امیرعلی تفرشی در مقاله‌ای تحت عنوان «هویت زنانه در گفتمان پهلوی دوم: مطالعه موردی مجله زن روز و سخنرانی‌های محمدرضاشاه درباره زنان» نشان می‌دهند که دال مرکزی گفتمان پهلوی دوم در مورد زنان «امروزی بودن» است که در پیوند نزدیکی با اجتماعی بودن قرار می‌گیرد. این نظم گفتمانی از سه اپیستمه هژمون در غرب یعنی آزادی، عقلانیت و امروزی بودن تأثیر پذیرفته است که ذیل معرفت نهادینه‌شده‌تری یعنی مدرن بودن قرار می‌گیرد.

صادق زیباکلام و دیگران در مقاله‌ای تحت عنوان «تحلیل انتقادی نگرش جنسیتی در مدیریت سیاسی دوره پهلوی» نشان می‌دهند که در این دوره با بازسازی هویت زنانه توسط دولت، گفتمانی شکل می‌گیرد که دال مرکزی آن مدرنیزاسیون است؛ این گفتمان عناصری از آزادی‌خواهی و ترقی‌خواهی را در خود مفصل‌بندی کرده است. اما به زعم نویسندگان این گفتمان هم‌زمان عناصری

از ناسیونالیسم ایرانی و فقه اسلامی را هم در خود مفصل‌بندی کرده که باعث شده قیود سنتی در مورد زنان را تولید و بازتولید کند.

الله صادقی در مقاله‌ای تحت عنوان «سیاست جنسیت در ایران معاصر: نقش دولت در تغییر وضعیت و حقوق زنان» نشان می‌دهد که الگوی جنسیتی دوره پهلوی دوم از نوع الگوی اصلاحات آمرانه محسوب می‌شود که ناشی از ضعف جنبش زنان، وجود دولت اقتدارگرا و ضعف دیگر نیروهای اجتماعی بوده است. ژانت آفاری در کتابی تحت عنوان «سیاست جنسیتی در ایران معاصر» نشان می‌دهد که در دوره پهلوی نوعی فمینیسم دولتی شکل گرفت که در جهت اصلاح حقوق زنان حرکت کرد. اما سیاست جنسیتی دولت به نوعی دوگانگی فرهنگی دامن زد به نحوی که در این دوره بدن زنانه تبدیل به میدان نبرد نیروهای دولتی و نیروهای مذهبی شده بود.

حمیده صدیقی در کتابی تحت عنوان «زنان و سیاست در ایران» با بررسی سه دوره تاریخی قاجار، پهلوی و جمهوری اسلامی نشان می‌دهد که نوعی فمینیسم دولتی در دوره پهلوی حاکم بود که از زن به عنوان ابزاری نمادین برای پیشرفت و مدرنیته استفاده می‌کرد.

پوپک ناصری تفرشی در کتاب خود تحت عنوان «مبارزه زنان برای آزادی، عدالت و برابری: تاریخ سیر زنان ایرانی در قرن گذشته» تصریح می‌کند که در دوره پهلوی علی‌رغم تغییراتی که در زمینه آموزش، کار و حقوق مدنی زنان پدید آمد اما شاه حامی متعهد فمینیسم نبود و جوهره پدرسالاری را نمایندگی می‌کرد.

ماری کلر دو بار در رساله‌ای تحت عنوان «مساله زن و فمینیسم دولتی: جنسیت، قدرت و مدرنیته در ایران دوره پهلوی» بر این باور است که رضاشاه و

محمدرضا شاه مساله زنان را برای تحکیم قدرت خود و ترویج دولت مدرن مورد بهره‌برداری سیاسی قرار دادند.

آندریا د لا کامارا در رساله‌ای تحت عنوان «حقوق زنان در ایران دوره شاه و پسا انقلاب ۵۷» نشان می‌دهد که اصلاحات سیاسی دوره پهلوی وضعیت زنان را در زمینه‌های مختلف اعم از اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی بهبود بخشید و با اعطای حق رأی به زنان و ورود آنان به عرصه سیاست این امکان فراهم شد که صدای خود را بیان کنند.

هانا ولزلا در مقاله‌ای تحت عنوان «خریدن مدرنیزاسیون: سازمان‌های غیردولتی غربی و سیاست جنسیتی در ایران پهلوی» نشان می‌دهد که دولت پهلوی با حمایت مالی از سازمان بین‌المللی زنان، در واقع حاکمیت مدرن خود را تثبیت می‌کرد. به زعم او این همکاری سه‌جانبه مفهومی از مدرنیزاسیون را بر جامعه ایران تحمیل می‌کرد که نابرابری‌های طبقاتی را نادیده می‌گرفت و در نتیجه زنان فرودست را به حاشیه می‌راند.

آنچه پژوهش حاضر را از مطالعات فوق متمایز می‌کند افق نگرش نوین آن است؛ این مقاله در چارچوب مطالعات فرودستان و با تأکید بر نظریه اسپواک سعی دارد نحوه بازنمایی زنان در گفتمان انقلاب سفید را مورد ارزیابی نقادانه قرار دهد. این افق نگرش به مفهوم‌پردازی‌های جدیدی در مورد جایگاه زنان در انقلاب سفید از جمله «مرئی‌سازی خاموش» منجر شده که حلقه مفقوده مطالعات پیشین است.

رویکرد نظری

گایاتری چاکراورتی اسپواک نظریه‌پرداز مطالعات فرودستان و پسا استعمارگرایی است که با گروه مطالعاتی راناجیت گوها همکاری داشت. پروژه

مطالعات فرودستان راناجیت گوها به تعبیری واکاوی نه در صداها بلکه در سکوت تاریخ است. اسپوآک تأکید دارد که مطالعات فرودستان باید با ژرف‌نگری انتقادی هدف خود یعنی صدا بخشیدن به فرودستان را مورد توجه قرار دهد و این پرسش را طرح کند که آیا فرودست می‌تواند سخن بگویند؟ این پرسشی است که اسپوآک در کتابی با همین عنوان سعی دارد بدان پاسخ دهد. به همین دلیل منطق نظری اسپوآک که به مساله بازنمایی زنان و نحوه فرودست‌سازی آنان از این معجزا پرداخته است می‌تواند به پژوهش حاضر کمک کند تا تحلیل دقیقی از نحوه فرودست‌سازی زنان در گفتمان انقلاب سفید ارائه دهد.

اسپوآک تصریح می‌کند در پاسخ به این پرسش که آیا فرودست می‌تواند سخن بگوید باید رابطه قدرت، میل و منافع را مورد توجه قرار داد. به‌زعم او سوژه دانش فارغ از تعین ژئوپلیتیکی وجود ندارد و از این جهت بازنمایی ابژه دانش از درهم‌تنیدگی قدرت، میل و منافع تأثیر می‌پذیرد. او به‌منظور تشریح این دشواری به نقد جریان‌های متأخری می‌پردازد که «سوژه محوری» اروپا را مورد نقد قرار داده‌اند. در این راستا، متن گفتگوی فوکو و دلوز در مورد روشنفکران و قدرت را مبنای نقد خود قرار می‌دهد. او فوکو و دلوز را به‌عنوان نمایندگان جریان پسا ساختارگرایی انتخاب می‌کند که تلاش نظری منسجمی در جهت نقد سوژه غالب کرده‌اند. به‌زعم او فوکو و دلوز علی‌رغم اینکه بر پروژه مرکزیت زدایی و شناسایی گفتمان‌های دیگر جامعه و افشای آن‌ها تأکید دارند اما ایدئولوژی، تعین ژئوپلیتیکی و تقسیم‌کار بین‌المللی را نادیده می‌گیرند. این نادیده انگاری سبب می‌شود تا روشنفکری که فوکو و دلوز از آن سخن می‌گویند بتواند خود را در جایگاه سوژه پنهان قرار دهد (اسپوآک، ۱۳۹۷: ۱۵-۱۳).

به نظر اسپیواک نادیده انگاری رابطه میان میل، قدرت و ایدئولوژی سبب می‌شود که فوکو فرودستان را به مثابه سوژه ارزش گذاری کند. فوکو ادعا می‌کند که توده‌ها به خوبی و حتی بهتر از روشنفکران می‌دانند و بنابراین می‌توانند سخن بگویند. چنانچه دلوز نیز بدین امر اذعان می‌کند که با ایجاد شرایط برای زندانیان آنان قادر خواهند بود که سخن بگویند. اینجاست که اسپیواک روشنفکر خیرخواهی را که فوکو و دلوز ترسیم می‌کنند، مورد نقد قرار می‌دهد. او از این موضع تحت عنوان رئالیسم نماینده گرا یاد می‌کند و این نقد را به فوکو و دلوز وارد می‌داند که آن‌ها فراموش می‌کنند تجربه عینی فرودست از طریق تجربه عینی روشنفکر یعنی کسی که اپیستمه را تشخیص می‌دهد آشکار می‌شود (spivak, 2010: 26-27).

اسپیواک تأکید می‌کند که تضاد بین وضعیتی که تجربه عینی فرودست را ارج می‌نهد اما در برابر نقش تاریخی روشنفکر موضعی نقادانه ندارد با یک لغزش زبانی اتفاق می‌افتد. این لغزش زبانی عدم تمایز بین دو معنای متفاوت بازنمایی^۱ است که هم‌زمان دو معنای نمایندگی و بازنمایی را در برمی‌گیرد. نمایندگی به معنای سخن گفتن از جانب کسی است؛ در حالی که بازنمایی بیشتر در ساحت هنر و فلسفه مطرح می‌شود. او بر ضرورت تفکیک این دو معنا تأکید دارد، زیرا اگرچه به هم مرتبط‌اند، اما متمایزند. عدم تمایز این دو معنا به سوژه حاکم امتیاز می‌دهد و جایگاه آن را تثبیت می‌کند. به زعم او فوکو و دلوز این تفکیک را نادیده می‌انگارند و هر دو معنا را برای گفتن اینکه فرودست به اتکای خود می‌تواند سخن بگوید به کار می‌برند (اسپیواک، ۱۳۹۷: ۳۷).

اسپیواک به این دلیل بر ضرورت تفکیک دو معنای نمایندگی و بازنمایی

تأکید دارد که نادیده انگاری آن سبب می‌شود روشنفکر خیرخواهی که می‌خواهد فرودستان را به مثابه سوژه به رسمیت بشناسد، خود بدل به سوژه ناپیدا شود؛ از نظر او این امر فرودست را در جایگاهش تثبیت می‌کند؛ زیرا روشنفکر خیرخواهی که قصد دارد گفتمان‌های دیگر را افشا کند دیگری را در چارچوب معرفت مشروعی که حدود آن را قدرت تعریف کرده فهم می‌کند و نمی‌تواند دیگری را به عنوان وجودی بهنجار به رسمیت بشناسد. به عبارت دیگر روشنفکر خیرخواه به عنوان کسی که درون اپیستمه امپریالیسم قرار دارد حتی اگر بخواهد نمی‌تواند دیگری را به نحو بهنجار بازنمایی و نمایندگی کند. نادیده انگاری این مساله سبب می‌شود که روشنفکر خیرخواه با پروژه خشونت معرفتی امپریالیسم همدست شود.

اسپیواک تحت تأثیر ادوارد سعید شیوه تولید دانش غربی را مورد نقد قرار می‌دهد زیرا به زعم او سوژه جهان‌سومی را به مثابه یک «دیگری نابهنجار» بازنمایی می‌کند. او در نقد فوکو و دلوز فراتر می‌رود و این بحث را مطرح می‌کند از آنجا که اپیستمه امپریالیسم حتی حد و حدود فهم دیگری از خویشتن را مشخص می‌کند چنانچه روشنفکر خیرخواه بستر برای سخن گفتن فرودست فراهم کند او همچنان سخن نمی‌گوید و ساکت است. زیرا هرچند فرودست بدل به راوی خود شود اما خویشتن را از همان مجرای روایت می‌کند که اپیستمه امپریالیسم بدو اجازه می‌دهد. به همین دلیل اسپیواک تأکید می‌کند در حیطه مطالعات فرودستان از قضا نه آنچه فرودست می‌تواند بگوید؛ بلکه آنچه نمی‌تواند بگوید اهمیت دارد؛ زیرا آنچه فرودست می‌تواند بگوید همان قلمرویی است که اپیستمه امپریالیسم اجازه روایت را بدو داده است (اسپیواک، ۱۳۹۸: ۱۱۲/اسپیواک، ۱۳۹۷: ۳۹).

اسپیواک برای نشان دادن اینکه به چه ترتیب روشنفکر یا به طور کلی غرب

خیرخواه فرودست را در جایگاه سکوت تثبیت می‌کند، لغو رسم ساتی توسط بریتانیایی‌ها را در سال ۱۸۲۹ مورد بحث قرار می‌دهد. او در این نمونه تاریخی فرودستی مضاعف زن را که بیش از مرد فرودست در موقعیت حاشیه‌ای قرار دارد، ترسیم می‌کند. به‌زعم او فرودستی می‌تواند به حد اعلای خود برسد وقتی که فرد زن، فقیر و رنگین‌پوست باشد. در این وضعیت او با دشواری به‌مراتب بیشتری برای سخن گفتن و روایت خویشتن رو به رو خواهد بود.

اسپیواک این دشواری را در رسم ساتی نشان می‌دهد که در آن روایت جامعه‌ی پدرسالار و روایت امپریالیسم با هم درمی‌آمیزند و صدای فرودست زن را به محاق می‌برند. یعنی روایت جامعه‌ی پدرسالار که خودسوزی زن هندو را امری ارادی ترسیم می‌کند و روایت امپریالیسم که آن را به‌عنوان موردی از نجات زنان رنگین‌پوست از دست مردان رنگین‌پوست به‌واسطه مردان سفیدپوست بازنمایی می‌کند. زن هندو در این وضعیت توسط دو اپیستمه به‌مثابه دیگری فرودست بر ساخته می‌شود: اپیستمه دینی جامعه‌ی پدرسالار و اپیستمه مدرن امپریالیسم. به همین جهت او زن هندو را در کشاکش دردناکی بین سنت و مدرنیته می‌بیند که او را در جایگاه متضاد سوژه و ابژه هم‌زمان قرار می‌دهد. اسپیواک با کاربرست استراتژی واسازی دریدا در تحلیل رسم ساتی در هند تأکید می‌کند فرودست زن نمی‌تواند سخن بگوید زیرا هنوز «نماینده‌گی» برجیده نشده و نمایندگان ذیل اپیستمه امپریالیسم وضعیت فرودست را آن‌گونه که هست به رسمیت نمی‌شناسند و آنچه را که بازنمایی می‌کنند چیزی جز دیگری مشروع و آسیمیله شده نیست. بنابراین فرودست در هجمه این خشونت معرفتی صدایی ندارد و شنیده نمی‌شود چنانچه دولت بریتانیا که خود را به‌مثابه خیرخواه زن فرودست اعلام می‌کند و در پی رسالت اجتماعی تمدن ساز خویش رسم ساتی

را لغو می‌نماید. این امر را جز از طریق نابهنجار نشان دادن وضعیت فرودستی زن انجام نمی‌دهد (اسپیواک، ۱۳۹۷: ۶۷، ۷۳، ۸۱-۸۰، ۱۰۲، ۱۰۷).

روش‌شناسی

در این نوشتار از روش تحلیل گفتمان انتقادی فرکلاف برای فهم نحوه بازنمایی زن فرودست در گفتمان انقلاب سفید و نسبتی که با مناسبات قدرت و سلطه دارد، استفاده شده است. در روش تحلیل گفتمان انتقادی پژوهشگر سعی دارد از طریق آشکار کردن بازنمودهای ایدئولوژیک نشان دهد که گفتمان چگونه در پیوند با قدرت و بازتولید مناسبات قدرت قرار می‌گیرد. به یک معنا تحلیل گفتمان انتقادی از این مساله پرده برمی‌دارد که چگونه گفتمان به مثابه امری اجتماعی و نه صرفاً زبان‌شناختی می‌تواند در عرصه اجتماع وضعیت فرادستی و فرودستی را تثبیت یا دگرگون کند. (فرکلاف، ۱۳۷۹: ۵۵-۵۳) در این روش تحلیل در سه بعد صورت می‌گیرد: ۱- سطح پرکتیس متنی: در این سطح متن به لحاظ ویژگی‌های زبان‌شناختی و فرمی تحلیل می‌گردد و وجهی توصیفی دارد. در رابطه با ساختار زبانی متن سعی می‌شود ارزش تجربی، رابطه‌ای و بیانی استنتاج شود تا به تعبیری سرنخ‌هایی در اختیار پژوهشگر قرار گیرد تا به سطح تفسیر رهنمون شود. ۲- سطح پرکتیس گفتمانی: در این سطح پژوهشگر سعی می‌کند با توجه به خصایل صوری که از متن استنتاج کرده دانش زمینه‌ای خود را به کار گیرد تا جان‌مایه متن را تشخیص دهد. در این سطح از تحلیل مساله میان گفتمانی مطرح می‌شود و پژوهشگر سعی می‌کند از طریق شناسایی گفتمان‌هایی که در متن به کار رفته نشان دهد گفتمان در جهت تثبیت نظم گفتمانی حرکت کرده یا آن را تغییر داده است. ۳- پرکتیس اجتماعی: در این سطح پژوهشگر سعی می‌کند رابطه بین گفتمان و واقعیت اجتماعی را تشریح کند و نشان دهد که آیا گفتمان مناسبات

قدرت را حفظ می کند یا در پی تغییر آن است (فرکلاف، ۱۳۹۹: ۱۶۵، ۱۵۳، ۱۰۸، ۲۲۳/فرکلاف، ۱۳۷۹: ۲۲۱-۲۲۵).

دو کتاب «انقلاب سفید» و به «سوی تمدن بزرگ» مبنای تحلیل گفتمان قرار گرفته است. دلیل انتخاب دو متن مذکور این است که از یک سو تمام اصول نوزده گانه انقلاب سفید و شالوده و بنیان آن را شرح داده اند و از سوی دیگر این متون خود داعیه توضیح فلسفه و روح انقلاب را دارند؛ به عبارتی این دو متن حکم مانیفست انقلاب سفید را دارند. در نتیجه این متون با توجه به جامعیت آن ها نسبت به دیگر متون تاریخی می توانند منبع موثقی برای استنتاج نحوه بازنمایی زن در گفتمان انقلاب سفید باشند. ابزاری که برای تحلیل داده ها به کار گرفته شده روش تحلیل متن بوده و منطق آوردن گزاره های ایدئولوژیک برای نشان دادن نحوه بازنمایی زن فرودست بر اساس نمونه گیری نظری صورت گرفته است. طبق سطوح سه گانه تحلیل گفتمان انتقادی فرکلاف، بخش داده های نوشتار حاضر در سه سطح پرکتیس متنی، گفتمانی و اجتماعی تنظیم شده تا بدین واسطه نشان داده شود بازنمایی زن در گفتمان انقلاب سفید چگونه به فرودست سازی آن راه برده است.

داده های پژوهش

پرکتیس متنی

باید در نظر داشت دو کتاب «انقلاب سفید» و «به سوی تمدن بزرگ» به ترتیب در سال ۱۳۴۵ و ۱۳۵۵ منتشر شده اند. این دو کتاب در واکنش به نقدهای جریان اپوزیسیون در چهره های مختلف آن اعم از اسلام گرا، جبهه ملی، مارکسیسم اسلامی، حزب توده و حزب دموکرات آذربایجان نوشته شده و سعی دارد از

اصول انقلاب سفید در برابر این مخالفت‌ها دفاع کند. بنابراین بخش‌هایی از کتاب که به مساله زنان می‌پردازد در واکنش به مخالفت‌های جریان اسلام‌گرا به اعطای حقوق سیاسی-اجتماعی به زنان در دهه ۴۰ و ۵۰ شکل گرفته و بر نحوه بازنمایی آنان در گفتمان انقلاب سفید تأثیر گذاشته است. در ادامه سعی خواهد شد در سطح پراگماتیک متنی نحوه بازنمایی زنان در گفتمان انقلاب سفید از خلال سه پرسش مورد بررسی قرار گیرد: ۱- زنان در گفتمان انقلاب سفید چگونه بازنمایی شده‌اند؟ ۲- وضعیت فرودستی زنان چگونه تصویرسازی شده است؟ ۳- افق فرادستی زنان چگونه بازنمایی شده است؟ طبیعتاً با توجه به اینکه دو کتاب انقلاب سفید و به سوی تمدن بزرگ مبنای تحلیل قرار گرفته این امکان وجود ندارد که پروسه تحلیل کل کتاب مورد ارجاع قرار گیرد و بنابراین در توصیف هر پرسش چند گزاره ایدئولوژیک را که به‌وضوح می‌تواند جهت‌گیری متن را بازنمایی کند، آورده شده است.

۱- زنان چگونه در گفتمان انقلاب سفید بازنمایی شده‌اند؟

مساله روایت جایگاه زنان در تاریخ به مراتب برای شاه و ایدئولوژی انقلاب شاه و مردم اهمیت بیشتری دارد زیرا اصل اعطای حق رأی به زنان با واکنش شدید اپوزیسیون اسلام‌گرا در سال ۱۳۴۱ رو به رو شد؛ (اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۷۴: ۱۸-۵۴) بنابراین شاه در کتاب انقلاب سفید به عنوان مانیفست انقلاب سعی دارد به تعارضات و منازعات اپوزیسیون پاسخ دهد و صورت‌بندی ایدئولوژیک منسجمی را تثبیت کند که این چالش‌ها در آن حل شده باشد. در نتیجه اولین مساله برای شاه این است که نشان دهد اصل اعطای حق رأی به زنان اصلی بیگانه با فرهنگ و تمدن و دیانت ایران نیست بلکه ریشه در آن دارد. او بدین منظور چهره‌ی زنان را در دو دوره ایران باستان و اسلام بازنمایی می‌کند. دو دوره

تاریخی ایران باستان و اسلام حکم تکیه گاه متن برای نشان دادن همسویی اصل اعطای حق رأی زنان با فرهنگ و دیانت ایران را دارد. چهره‌ی زنان در دوره ایران باستان و دوره اسلام با این گزاره‌ها بازنمایی می‌شود:

گزاره ۱: «هزاران سال پیش آیین ملی ایران حتی ملائک اصلی را به سه مرد و سه زن تقسیم کرده و قدرت کاملاً مساوی برای آنان قائل شده بود. در دینکرد اثر مذهبی بزرگ ایران باستان تصریح شده است که زن می‌تواند دارائی خود را شخصاً اداره کند، می‌تواند از جانب شوهر خود در دادرسی شرکت جوید، می‌تواند قیم و نگهدار پسری باشد که پدرش او را از حق ارث محروم ساخته است، می‌تواند به مقام دآوری برسد و قضاوت کند، حتی می‌تواند در موارد معینی به جای موبدان مراسم دینی را به جای آورد» (پهلوی، ۱۳۴۶: ۱۱۰).

گزاره ۲: «در تاریخ ایران باستان به اسامی زنان برجسته‌ای برمی‌خوریم که گاه به عالی‌ترین مقامات مملکتی نائل شده‌اند. مثلاً در عصر ساسانی دو ملکه به نام پوران‌دوخت و آرمیدخت بر تخت شاهنشاهی ایران نشستند و در شاهنامه فردوسی از ملکه دیگری به نام همای یاد شده است که به نوبه خود به پادشاهی کشور رسید» (پیشین: ۱۱۰).

گزاره ۳: «البته نباید از این شواهد چنین نتیجه گرفت که زن در ایران قدیم کاملاً همسنگ و همپای مردان بوده است زیرا جامعه آن روز اصولاً چنین اقتضایی را نداشت. به عکس چنانچه تحقیقات جالب بارتولومه دانشمند ایران‌شناس عالی‌قدر نشان می‌دهد زن ایرانی در آن عصر شخصیت حقوقی نداشته و همواره از این لحاظ تحت سرپرستی رئیس خانواده یعنی پدر یا برادر یا پسر ارشد خود بوده است... با این وصف مقام اجتماعی زن در کشور ما در آن عصر بالاتر از بسیاری از جوامع متمدن دیگر بود. مثلاً در همان زمان بود که هندویان زنان را پس از

مرگ شوهرانشان زنده در آتش می‌افکندند و این سنت تا عصر ما نیز برقرار بود» (پهلوی، ۱۳۴۶: ۱۱۱).

گزاره ۴: «ولی در دوران اسلامی تعالیم عالیه اسلام نه تنها برای زنان احترام و ارزشی شایسته قائل شد؛ بلکه بدانان از لحاظ معاشی امتیازات و حقوقی داد که حتی هنوز هم نظیر آن‌ها در برخی از جوامع متمدنی غرب برای زنان وجود ندارد. در قرآن کریم بارها زن و مرد از لحاظ موازین انسانی در کنار هم جای داده شده‌اند. مثلاً آیه‌ای از قرآن صریحاً حاکی است که زن و مرد به یکسان از آنچه اکتساب می‌کنند، بهره‌مند می‌شوند. حتی سوره خاصی از قرآن مجید به زنان اختصاص یافته است. سخنان متعددی از حضرت رسول اکرم از احترام عمیق آن حضرت به مقام زن حکایت می‌کند از قبیل این جمله معروف که بهشت در زیر پای مادران است. یا این جمله که: کریمان زن را اکرام می‌کنند و لثیمان اهانت. در قوانین اسلام به زن استقلال اقتصادی و حق مالکیت و حق تصرفات گوناگون در اموال شخصی خود داده شده است و بدین جهت فقه اسلامی در مواردی از قبیل تجارت، رهن، عطیه و بخشش، شرکت و سرمایه‌گذاری، وقف، اجازه، ضمانت، ودیعه، عقد قراردادهای بازرگانی و موارد متعدد دیگر برای زنان حقوقی مساوی با مردان قائل است. اعمال این حق مالکیت و حق تصرف در اموال منوط به اذن و نظارت و قیمومیت هیچ‌کس حتی شوهر نیست...» (پیشین: ۱۱۲).

در گزاره اول مولد متن سعی دارد از طریق آوردن عباراتی مانند «آیین ملی ایران» و «اثر مذهبی بزرگ ایران باستان» به بازنمایی خود از چهره زنان مشروعیت تاریخی-فرهنگی دهد و تأکید کند این بازنمایی ریشه در تاریخ و تمدن ایران باستان دارد و صرفاً تقلیدی از غرب نیست. او سپس از طریق آوردن کلماتی با بار ارزش تجربی با شیوه هم‌معنایی مترصد است چهره و جایگاه زن در ایران

باستان را ترسیم کند مانند: قدرت و حقوق مساوی زن با مرد، توانایی و حق اداره اموال شخص توسط زن، امکان دادرسی برای زن، حق قیم بودن برای زن، امکان داوری، قضاوت و برگزاری مراسم دینی توسط زنان. او با این کلمات که بار ارزش تجربی مشخصی دارد چهره‌ای از زن را در دوره باستان مرئی سازی می‌کند که دو خصلت بنیادی دارد: مساوی بودن با مردان و فعال بودن در ایفای نقش‌های اجتماعی مختلف. مولد متن از طریق کاربست کلماتی با بار ارزش تجربی که سویه‌ای دینی دارد مانند تقسیم ملاتک به زن و مرد و تأکید بر موضع کتاب مقدس دینکرد در مورد زنان سعی در قداست بخشی به زنان دارد؛ او بدین طریق می‌خواهد حقوق اجتماعی زنان را بدل به حقوقی مقدس کند که مورد تأیید آیین زرتشت است. این تصویر دین زرتشت را در خصوص حقوق زنان، مساوات گرا بازنمایی می‌کند. کاربرد قید تأکید «کاملاً» در کنار کلمه «مساوی» گرایش متن را به این تصویرسازی نشان می‌دهد. کاربست کلماتی با ارزش رابطه‌ای مانند «مرد، شوهر و پدر» فرادستان زن را ترسیم می‌کند اما با تأکید بر کلمه «حقوق مساوی» نوعی رابطه مساوات گرا را بین زن و فرادستان او نشان می‌دهد.

در گزاره دوم مولد متن سعی دارد همان جایگاهی را که در آیین زرتشت برای زنان به اثبات رسانده در فرهنگ و آیین شهریاری ایران باستان اثبات کند. نویسنده متن از طریق آوردن کلماتی با بار ارزش تجربی و از طریق شیوه هم‌معنایی مانند نائل شدن زنان به مقامات مملکتی، تخت پادشاهی، ملکه و پادشاهی و همراه کردن آن‌ها با صفت تفصیلی «عالی‌ترین» چهره‌ای از زن را بازنمایی می‌کند که صرفاً محدود به نقش مادری و همسری نبوده بلکه نقش‌های سیاسی را در بالاترین سطوح ایفا کرده است. مرئی سازی این چهره زنان در تاریخ ایران بدین منظور صورت می‌گیرد که اعطای حقوق سیاسی-اجتماعی به آنان را

در تداوم فرهنگ و تمدن ایرانی و نه امری اقتباسی و تقلیدی از غرب نشان دهد. مولد متن بدین گونه قصد دارد از طریق اتصال لحظه اکنون با دوره ایران باستان اعطای حق رأی به زنان و ورود آنان به عرصه سیاست را «طبیعی سازی» کند و آن را در تداوم فرهنگ و مذهب ایران باستان نشان دهد.

مولد متن در گزاره اول و دوم در واقع به انتقادات اپوزیسیون جبهه ملی و اسلام‌گرا واکنش نشان می‌دهد که معتقد بودند اصول انقلاب سفید بیگانه از فرهنگ و تمدن ایرانی و نوعی تحمیل فرهنگ غربی به جامعه محسوب می‌شود. آوردن واژگانی که موضع دین زرتشت و تمدن ایران را در مورد زنان بازنمایی می‌کند دلالت‌های ایدئولوژیکی است که سعی دارد گفتمان اپوزیسیون را به چالش بکشد. در گزاره سوم مولد متن در ارائه بازنمایی ایدئولوژیک خود از زنان در دوره باستان با مثال‌های نقضی رو به رو می‌شود که تلاش می‌کند از طریق دوگانه‌سازی‌های تاریخی از این تعارض فراروی کند. شاه از طریق کاربرد کلماتی با ارزش تجربی سعی دارد تصویر خود از زنان دوره باستان را ترمیم کند مانند: کاملاً همسنگ نبودن زنان و مردان، نداشتن شخصیت حقوقی و تحت سرپرستی مرد بودن. در این ترمیم استفاده از قید کاملاً در کنار عبارت همسنگ بودن نشان می‌دهد مولد متن سعی دارد ضمن حفظ ایده تساوی زنان و مردان در دوره باستان تأکید کند این تساوی در تمام وجوه نبوده و بنابراین نابرابری‌هایی وجود داشته است. در متن کلماتی با بار ارزش رابطه‌ای وجود دارد مانند «زن/ پدر، پسر و برادر» که رابطه سوژه و ابژه‌واری بین زن و مرد برقرار می‌کند. اما مولد متن در راستای بازنمایی ایدئولوژیک خود برای اینکه از این مثال‌های نقض فراروی کند ارزش رابطه‌ای دیگری را در متن وارد می‌کند و آن تقابل «خود و دیگری» در چهره تمدن ایرانی و دیگر تمدن‌های باستان است. مولد متن از طریق

مقایسه وضعیت زنان در ایران با هند باستان که در آن رسم ساتی رواج داشت بار دیگر موضع اولیه خود را اثبات می کند مبنی بر اینکه مقام اجتماعی زن ایرانی بالاتر از زنان در دیگر تمدن ها بوده است. در این متن مقایسه تطبیقی بین وضعیت زنان ایران با زنان دیگر تمدن ها، حامل نوعی ارزش بیانی نیز هست که ارزیابی مثبت مولد متن از وضعیت زنان ایرانی را بازنمایی می کند و در واژگانی مانند «مقام اجتماعی بالاتر» تجسم یافته است.

در گزاره چهارم شاه به روایت زن در دوره اسلام می پردازد. این دوره تاریخی برای تولیدکننده متن حائز اهمیت است. حل بخشی از منازعات ایدئولوژیک با جریان اپوزیسیون اسلام گرا منوط به نحوه روایت جایگاه زن در اسلام است. چنانچه از گزاره چهارم قابل استنتاج است شاه برای حل این گره ایدئولوژیک قرائتی فمینیستی از اسلام و قرآن ارائه می دهد. او بدین منظور به قرائنی از کتاب و سنت ارجاع می دهد که حقوق انسانی، اجتماعی و اقتصادی زنان را به رسمیت شناخته است. متن از طریق کاربرد عبارات و کلماتی با ارزش تجربی مانند تعالیم عالیه اسلام، احترام و ارزش شایسته، امتیازات اقتصادی و حقوقی، قرآن کریم، کنار هم بودن زن و مرد، آیه، بهره مندی یکسان، سوره زنان، حضرت رسول، احترام عمیق به مقام زن، ارجاع به احادیث در مورد تکریم زن، قوانین اسلامی، استقلال اقتصادی، حق مالکیت و تصرف در اموال شخصی، حقوق مساوی با مردان، شوهر و عدم لزوم قیمومیت شوهر در اعمال حق مالکیت، تصویری فمینیستی از اصول اسلام ترسیم می کند که در این تصویر اسلام حقوقی را برای زنان به رسمیت شناخته که حتی در کشورهای غربی نیز وجود ندارد. توجه به کاربرد کلماتی مانند قرآن کریم، آیه و سوره زنان در گزاره چهارم نشان می دهد که تولیدکننده متن از طریق ارجاع مستقیم به کتاب مقدس سعی دارد برای

تصویرسازی خود مشروعیت دینی ایجاد کند.

از سوی دیگر مولد متن با آوردن کلماتی با بار ارزش رابطه‌ای مانند «شوهر و مرد» فرادستان زن را تعیین می‌کند و با کاربرد کلماتی مانند «در کنار هم بودن و حقوق مساوی» مترصد است دین اسلام را در مورد حقوق زنان و مردان تا حدی مساوات‌گرا بازنمایی کند. زنان در این بازنمایی فمینیستی از اسلام، انسان‌هایی سزاوار احترام، در برخی امور دارای حقوق مساوی با مردان و از نظر اقتصادی مستقل از شوهر تلقی می‌شوند. دو خصلت اصلی زنان در این بازنمایی مساوی بودن با مردان و مستقل بودن است.

بر این مبنا شاه با رجوع به دو مقطع تاریخی در ایران یعنی دوره باستان و اسلام، چهره‌ای از زن را مرئی‌سازی می‌کند که بتواند به واسطه آن به جایگاه زن در درون گفتمان انقلاب سفید مشروعیت فرهنگی و دینی ببخشد. مشروعیت فرهنگی ببخشد از این نظر که بگوید اینکه به زنان حق رأی داده شده و از آنان خواسته شده در عرصه اجتماع و در نقش‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و سیاسی ایفای نقش کنند کاملاً مطابق با نقش زنان در فرهنگ و تمدن ایران باستان است. از طرف دیگر مشروعیت دینی ببخشد از این حیث که بگوید نقشی که برای زنان در انقلاب سفید تعریف شده با آموزه‌های دینی زرتشت و اسلام مطابقت دارد. بنابراین چهره زن ایرانی در گذشته به عنوان سوژه‌ای مقدس و بهره‌مند از حقوق اجتماعی-سیاسی مرئی می‌شود تا به اعطای این حقوق در لحظه اکنون مشروعیت داده شود. اما برای فهم دقیق‌تر نحوه بازنمایی زنان در گفتمان انقلاب سفید می‌بایست بدین مساله پرداخت که فرودستی و فرادستی زنان چگونه بازنمایی شده است؟

وضعیت فرودستی زنان چگونه تصویرسازی شده است؟

برای فهم اینکه زن در گفتمان انقلاب سفید چه جایگاهی دارد و افق فرادستی او چگونه بازنمایی می‌شود باید در وهله اول بدین مساله پرداخت که در این گفتمان وضعیت فرودستی زنان چگونه بازنمایی می‌شود در گزاره‌های زیر می‌توان نحوه بازنمایی فرودستی زنان را فهم کرد:

گزاره ۱: «متأسفانه تحولات اجتماعی کشور ما در ادوار مختلف و در دوره‌های انحطاطی که غالباً نتیجه منطقی قدرت یافتن نیروهای ارتجاعی بود، روح این تعالیم اسلامی را که در عین حال منطبق با سنن دیرینه تمدن ایرانی بود قلب و مسخ کرد و زن را گاه تا مقام برده و کنیز پایین آورد. رواج بی‌عدالتی‌های اجتماعی و اخلاقی زن ایرانی را روز به روز بیشتر اسیر جهل و بی‌سوادی و خرافات کرد...» (پهلوی، ۱۳۴۶: ۱۱۲).

گزاره ۲: «در گذشته تنها یک دارالفنون در پایتخت وجود داشت و از مراکز عالی طبعاً خبری نبود، زنان و دختران جز به صورت خیلی استثنائی و خصوصی راهی به دانش نداشتند؛ زیرا در آن زمان اصولاً زن جزئی واقعی از جامعه ایران محسوب نمی‌شد و نه تنها از حق آموزش بلکه از بسیاری حقوق اجتماعی دیگر که ملازم با شرافت انسانی او بود محروم بود» (پهلوی، ۱۳۵۶: ۷۲).

گزاره ۳: «قسمتی از ماده ۱۰ قانون انتخابات مجلس شورای ملی که تا پیش از انقلاب سفید ایران ملاک کار بود در این مورد چنین صراحت داشت: کسانی که از حق انتخاب کردن محروم‌اند عبارت‌اند از: نسوان، کسانی که خارج از رشدند و تحت قیمومیت شرعی هستند، ورشکستگان به تقصیر، متکدیان و اشخاصی که به وسایل بی‌شرمانه معاش می‌کنند، مرتکبین قتل و سرقت و سایر مقصرینی که مستوجب حدود قانون اسلامی شده‌اند» (پهلوی، ۱۳۴۶: ۱۰۹).

گزاره ۴: «آیا زنان مستحق آن بودند که همچنان از شرکت در زندگی اجتماعی

محروم بمانند و در عصری که در کشورهای مترقی روز به روز درهای مراکز مختلف علم و اقتصاد و سیاست بروی زنان بازتر می‌شد ایشان همچنان پرده‌نشین باشند و حق کمترین دخالتی در امور اجتماع و کشوری که خود نیمی از آن را تشکیل می‌دهند نداشته باشند؟» (پیشین: ۱۱۴).

چنانچه پیش‌تر اشاره شد مولد متن از دو بازه زمانی ایران باستان و اسلام برای مشروعیت بخشیدن به بازنمایی زنان در گفتمان انقلاب سفید استفاده می‌کند و وضعیت فرودست زنان در ادوار تاریخی بعد از اسلام را نتیجه انحراف از آموزه‌های دینی اسلام قلمداد می‌کند. در گزاره اول مولد متن از طریق کاربست کلماتی با بار ارزش تجربی و بیانی مانند «نیروهای ارتجاعی، دوره انحطاط، قلب و مسخ شدن تعالیم اسلامی» سعی دارد که به اصلی‌ترین دعوی ایدئولوژیک خود در دفاع از اعطای حقوق سیاسی-اجتماعی به زنان مشروعیت بدهد مبنی بر اینکه تعالیم اسلامی مؤید حقوق زنان است؛ بنابراین اگر در ادوار بعد از اسلام، زنان در وضعیت فرودستی قرار گرفته‌اند این امر نتیجه تحریف تعالیم اسلامی است. او فرودستی زن را در بازه زمانی بازنمایی می‌کند که از آن تحت عنوان «دوره انحطاط» نام می‌برد و به لحاظ زمانی به دوره بعد از اسلام تا قبل از انقلاب سفید اطلاق می‌شود. نامیدن این بازه زمانی با واژه انحطاط که در لغت به معنی فرو شدن و به پستی گراییدن است برای فهم بنیان‌های معرفت‌شناسی گفتمان انقلاب سفید اهمیت دارد. در شرح افق فرادستی زنان توضیح داده خواهد شد که تشخیص و درک وضعیت فرودستی زنان و نامیدن آن با این عنوان برآمده از مقایسه تطبیقی وضعیت جامعه ایران با «دیگری غرب» است.

در این دوره، انحطاط وضعیت فرودستی زنان با کلماتی با ارزش تجربی و بیانی مانند: برده، کنیز، اسیر جهل، بی‌سواد، خرافات و بی‌عدالتی اجتماعی

ترسیم می‌شود. مولد متن با این واژگان دو شکل از فرودستی زنان را بازنمایی می‌کند: فرودستی اجتماعی که با واژگان «برده و کنیز» و فرودستی فرهنگی که با واژگان «اسیر جهل و بی‌سواد» نشان داده می‌شود.

مولد متن در گزاره دوم اشاره به وضعیت فرودستی زنان در دوره قاجار دارد. شاه از طریق کاربرد فعل‌های منفی در متن و همراه کردن آن با عبارت‌بندی‌های افراطی (استثنائی و خصوصی) و قید تأکید «خیلی» ارزیابی منفی خود را از وضعیت زنان نشان می‌دهد. او از طریق کاربرد واژگانی با ارزش تجربی و به شیوه هم‌معنایی مانند «راهی به دانش نداشتن، جزء جامعه محسوب نشدن، محرومیت از حق آموزش و حقوق اجتماعی» وضعیت زنان را در این دوره توصیف می‌کند. مولد متن دو نوع فرودستی زنان را در این گزاره بازنمایی می‌کند: فرودستی فرهنگی و اجتماعی.

در گزاره سوم مولد متن از طریق اشاره به قانون انتخابات دوره مشروطه وضعیت فرودستی زنان را در این دوره بازنمایی می‌کند. او با ارجاع به ماده ۱۰ قانون انتخابات که شرایط انتخاب شوندگان و انتخاب‌کنندگان را تعیین کرده جایگاه زنان در دوره مشروطه را نشان می‌دهد. در این گزاره واژه نسوان با واژگان دیگری با بار ارزشی منفی مانند خارج از رشد، تحت قیمومیت، ورشکستگان، متکدیان، مرتکبین قتل و سرقت همراه شده که جایگاه نازل زنان در ساختار سیاسی دوره مشروطه را نشان می‌دهد. هم‌رده قرار گرفتن زنان با ورشکستگان، متکدیان، افراد نابالغ، قاتلین و سارقین «فرودستی اجتماعی» و کنار نهادن آنان از شمول انتخاب‌کنندگان و انتخاب‌شوندگان «فرودستی سیاسی» زنان را بازنمایی می‌کند.

در گزاره چهارم مولد متن به لحاظ دستور زبانی از وجه پرسشی از نوع استفهام انکاری استفاده می‌کند تا مخاطب خود را با پیام متن همراه کند. او استفهام انکاری را در کنار مقایسه تطبیقی وضعیت زنان در غرب و ایران به کار می‌برد تا مخاطب خود را قانع کند که محرومیت زنان از حقوق اجتماعی و سیاسی مانع پیشرفت، ترقی و برخلاف سیر تمدن است. در این گزاره آشکار می‌شود که مولد متن از طریق مقایسه وضعیت زنان ایرانی با وضعیت ایده آل زنان در جامعه غرب به ترسیم وضعیت فرودستی آنان می‌پردازد و ارزیابی‌های او مبتنی بر این قیاس است. «کشورهای مرقی» در این گزاره حکم «دیگری استعلایی» گفتمان انقلاب سفید را دارد که وضعیت فرودستی و افق فرادستی زنان در قیاس با آن بر ساخت می‌شود. در این قیاس وضعیت فرودستی زنان ایرانی با واژگانی با ارزش تجربی مانند محرومیت از مشارکت اجتماعی، پرده‌نشینی و برکناری از امور اجتماعی و سیاسی ترسیم می‌شود که هم‌زمان حامل ارزش بیانی نیز هست و ارزیابی منفی نویسنده را از محرومیت اجتماعی زنان نشان می‌دهد. در این گزاره فرودستی اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی زنان ایرانی به نحو سلبی و پرسشی بازنمایی شده و لفظ «پرده‌نشینی» بدین معناست که درهای علم، اقتصاد، سیاست و اجتماعی که به روی زنان غربی گشوده است به روی زنان ایرانی بسته است.

بنابراین در گفتمان انقلاب سفید وجوه مختلفی از فرودستی زنان اعم از فرودستی سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و حقوقی بازنمایی می‌شود که مقایسه تطبیقی با دیگری استعلایی غرب در نحوه این بازنمایی تأثیرگذار است.

۳- افق فرادستی زنان چگونه بازنمایی می‌شود؟

جایگاه زنان در گفتمان انقلاب سفید و نحوه بازنمایی آنان مستلزم فهم این مساله است که چه افق فرادستی برای زنان در آن ترسیم شده است. به عبارت دیگر

گفتمان انقلاب سفید بعد از شناسایی و تشخیص فرودستی زنان در اشکال فوق، جایگاه ایده آل آنان را به عنوان نقطه ای که باید زنان بدان دست یابند چگونه تصویرسازی می کند. در گزاره های زیر می توان نحوه بر ساخت افق فرادستی در گفتمان انقلاب سفید را فهم کرد:

گزاره ۱: «اعلام و اجرای اصل قانون انتخابات در آغاز انقلاب از نظر تعمیم دموکراسی و تأمین شرکت واقعی مردم در تعیین سرنوشت خودشان اهمیتی اساسی داشت. مهم ترین دستاورد این اصل شرکت زنان ایران در انتخابات در شرایط حقوقی کاملاً مساوی با مردان بود» (پهلوی، ۱۳۵۶: ۱۳۴).

گزاره ۲: «من احساس می کنم که با فرمانی که در هشتم اسفند ۱۳۴۲ بر اساس روح و مفهوم اصول انقلاب سفید ششم بهمن و با اتکا به تأیید قاطع ملی از این اصول، درباره اعلام حقوق مساوی بانوان ایران با مردان کشور در امر انتخابات صادر کردم یکی از بزرگ ترین وظایفی را که در برابر ملت ایران بر عهده داشتم انجام دادم. با صدور این فرمان به یک ننگ اجتماعی و به وضعی که مخالف روح و مفهوم واقعی شرع مقدس اسلام و مخالف با روح قانون اساسی این کشور بود خاتمه داده شد زیرا در مقدمه قانون اساسی صراحتاً اشاره بدین اصل شده است که هر یک از اهالی مملکت در تصویب و نظارت امور محق و سهیم اند» (پهلوی، ۱۳۴۶: ۱۱۶).

گزاره ۳: «زن مثل هم طرازان خودش در میان مردها به مقتضای اصل طبیعت و به مقتضای اصل تمدن حق دارد که عیناً در شرایط مساوی نه فقط در امور خانواده و خانه خودش بلکه در امور مملکتی و امور معاشی و سیاسی کشورش اظهار نظر کند» (پیشین، ۱۱۶).

گزاره ۴: «به کار افتادن روز افزون نیروی فعال زنان ایرانی در شئون مختلف حیات

ملی ایران نه تنها اجتماع ما را روز به روز بیشتر به سطح مترقی‌ترین جوامع جهان نزدیک می‌کند بلکه بنیاد فکری و روحی اجتماعی آینده ایران را نیز قوام و استحکام می‌بخشد زیرا این زنان ایران هستند که باید اصول انقلاب را در ذهن فرزندان خویش یعنی در ذهن آنانی که باید ایران فردا را اداره کنند و به نوبه خود مربی نسل‌های آینده باشند، رسوخ دهند.» (پیشین: ۱۱۸)

در گزاره اول افق فرادستی زنان دستیابی به آزادی سیاسی ترسیم می‌شود. این افق با واژگانی با بار ارزش تجربی به شیوه هم‌معنایی مانند: «تعمیم دموکراسی، شرکت مردم در سرنوشت خود، شرکت زنان، شرایط حقوقی مساوی» بازنمایی می‌شود. بنابراین زن فرادست، زنی تصویرسازی می‌شود که به آزادی سیاسی دست یافته و در تعیین سرنوشت جامعه خود مشارکت دارد. در گزاره دوم نیز مولد متن با اشاره به اعطای حق رأی به زنان افق فرادستی آنان را دستیابی به آزادی سیاسی نشان می‌دهد. او در این گزاره عبارتی تحت عنوان «ننگ اجتماعی» را برای وصف وضعیت فرودستی زنان به کار می‌برد که حکم یک دال مرکزی را برای فهم نحوه بازنمایی زنان در درون گفتمان انقلاب سفید دارد. ننگ اجتماعی یک عبارت بندی افراطی با بار ارزش بیانی است که اوج ارزیابی منفی مولد متن را از فرودستی زنان به تصویر می‌کشد. اما پرسش این است که عبارت بندی ننگ اجتماعی در خصوص وضعیت زنان چگونه ساخته شده است؟ همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد گفتمان انقلاب سفید یک «دیگری‌استعلایی» دارد و آن غرب است. وضعیت فرودستی و افق فرادستی زنان ایرانی در مقایسه مدام با وضعیت زنان در غرب تصویرسازی می‌شود و آنگاه ننگ اجتماعی از خلال این مقایسه شکل می‌گیرد.

در گزاره سوم مولد متن کلماتی با بار ارزش رابطه‌ای یعنی «زن و مرد» به کار بسته که با تکیه بر کلماتی با بار ارزش تجربی مانند «اصل طبیعت و تمدن» سعی کرده نوعی رابطه تساوی بین آن‌ها برقرار و این رابطه را با تأکید بر واژه «طبیعت»، طبیعی سازی کند. تمدن یکی از مهم‌ترین دال‌های گفتمان مدرنیسم است که مولد متن آن را به کار می‌برد تا بر مبنای این اپیستمه جایگاه زنان را ترسیم کند. در گفتمان مدرنیسم افق فرادستی زنان با واژگانی چون «حق اظهارنظر در امور خانواده، اقتصاد و سیاست» در جامعه بازنمایی می‌شود که به معنای به رسمیت شناختن فرادستی اجتماعی، اقتصادی و سیاسی برای زنان است. بنابراین افق فرادستی زنان در این گزاره مشارکت فعال در امور اجتماعی، سیاسی و اقتصادی بازنمایی می‌شود که در برابر وضعیت فرودستی زنان یعنی پرده‌نشینی قرار می‌گیرد.

در گزاره چهارم مولد متن افق فرادستی را برای جامعه و زنان نزدیک شدن به «سطح متری ترین جوامع» ترسیم می‌کند. مولد متن مدام عناصری از گفتمان مدرنیسم مانند تمدن، ترقی و پیشرفت را به کار می‌گیرد تا افق فرادستی زنان را به واسطه آن بازنمایی کند. در چارچوب گفتمان مدرنیسم، مشارکت فعال زنان در جامعه و اعطای حقوق سیاسی و اجتماعی به آنان لازمه و شاخص ترقی جامعه در نظر گرفته می‌شود؛ به تناسب این تلقی افق فرادستی زنان ترقی کردن و به سطح زنان کشورهای متری رسیدن تعریف می‌شود. مولد متن با کار بست واژگانی با ارزش تجربی مانند: «به کار افتادن زنان در شئون مختلف اجتماعی، نزدیک شدن به سطح متری ترین جوامع و قوام بخشیدن به اجتماع آینده» این افق فرادستی را ترسیم می‌کند. در این افق فرادستی مولد متن با تأکید بر نقش زنان در پرورش فرزندان همچنان بر نقش سنتی زنان در کنار نقش مدرن آن‌ها تأکید

می‌کند و آموزش این دو را لازمه پیشبرد اهداف گفتمان انقلاب سفید می‌داند. در گفتمان انقلاب سفید افق فراستانی که برای زنان ترسیم می‌شود رسیدن به سطح زنان متری در غرب است که به معنای دستیابی به آزادی سیاسی، مشارکت اجتماعی، فعالیت اقتصادی و حقوق مدنی مساوی با مردان است؛ این البته به معنای کنار نهادن نقش سنتی زنان یعنی مادری نیست. بنابراین گفتمان انقلاب سفید در مورد زنان مبتنی بر آمیزه‌ای از نقش‌های سنتی و مدرن است.

پرکتیس گفتمانی

در این سطح از بحث طبق روش‌شناسی فرکلاف بر اساس استخراج ویژگی‌های زبان‌شناختی متن که حکم دلالت‌هایی را دارد که به مفسر کمک می‌کند گفتمان‌های به کار رفته در آن را شناسایی کند سعی خواهد شد گفتمان حاکم بر انقلاب سفید در مورد زنان استنتاج شود. برای فهم اینکه چه گفتمان‌هایی در متن به کار رفته باید به فرایند بازسازی متن توجه داشت تا دریافت مولد متن با چه منازعات اجتماعی رو به رو بوده و چه گفتمان‌هایی را برای حل این تعارضات به کار گرفته است. بدین منظور توجه به بافت موقعیتی متن ضرورت دارد. چنانچه اشاره شد دو کتاب انقلاب سفید و به‌سوی تمدن بزرگ دو متن واکنشی هستند که برای حل جدال‌های ایدئولوژیک با «دیگریِ اپوزیسیون» در چهره‌های مختلف آن نگاشته شده است. اپوزیسیونی که در قیام ۱۵ خرداد، در واقعه سیاهکل در سال ۱۳۴۹ و خرده اعتراضات دهه ۵۰ مخالفت خود را به انحاء گوناگون با گفتمان انقلاب سفید نشان داده بودند.

در خصوص مساله زنان مهم‌ترین اپوزیسیونی که گفتمان انقلاب سفید را به چالش کشید، جریان اسلام‌گرایی بود که در سال ۱۳۴۱ طی نامه‌هایی به اسدالله علم و شاه، اعطای حق رأی به زنان را برخلاف مبانی دینی اعلام داشت. بنابراین

در مورد مساله زنان مهم‌ترین گره ایدئولوژیکی که گفتمان انقلاب سفید با آن رو به رو بود مساله «عدم مشروعیت دینی» بود. مولد متن برای حل این گره ایدئولوژیک گفتمان‌های مختلفی را به کار می‌گیرد. همان‌طور در سطح پراکتیکس متنی در مورد نحوه بازنمایی زنان اشاره شد مولد متن برای اینکه در لحظه اکنون به اعطای حق رأی به زنان مشروعیت فرهنگی و دینی ببخشد جایگاه زنان را در دو لحظه تاریخی مرئی سازی می‌کند: دوره ایران باستان و اسلام. او با اشاره به دوره ایران باستان و دلالت‌های خاص این دوره از جمله آیین زرتشت و آیین پادشاهان، عناصری از گفتمان ناسیونالیسم ایرانی را احضار می‌کند تا به اعطای حق رأی به زنان در لحظه اکنون «مشروعیت فرهنگی» بدهد. بدین منظور او زنان را در گفتمان ناسیونالیسم ایرانی دارای حق تساوی و دیگر حقوق اجتماعی و سیاسی بازنمایی می‌کند. از طرف دیگر مولد متن با اشاره به دوره اسلام و دلالت‌های خاص این دوره از جمله سنت پیامبر و کتاب مقدس، عناصری از گفتمان اسلام‌گرایی را احضار می‌کند تا به اعطای حق رأی به زنان «مشروعیت دینی» بدهد.

مولد متن با ترکیب دو گفتمان ناسیونالیسم ایرانی و اسلام‌گرایی سعی دارد از گره ایدئولوژیک عدم مشروعیت دینی و فرهنگی که از جانب اپوزیسیون طرح می‌شد، فراروی کند. اما مولد برای حل این تعارض ایدئولوژیک به دو گفتمان مذکور بسنده نمی‌کند بلکه همان‌طور که در بخش پراکتیکس متنی در توصیف نحوه بر ساخت وضعیت فرودستی و افق فرادستی اشاره شد گفتمان مدرنیسم را با اصلی‌ترین دلالت‌های آن اعم تمدن، ترقی، پیشرفت و دموکراسی به کار می‌گیرد تا اعطای حق رأی به زنان را امری منطبق با طبیعت تمدن بازنمایی کند.

مولد متن سه گفتمان ناسیونالیسم ایرانی، اسلام‌گرایی و مدرنیسم را با هم مفصل‌بندی می‌کند تا بازنمایی ایدئولوژیک منسجمی از زنان و حقوق آنان ارائه دهد. او در این بازنمایی دو گفتمان ناسیونالیسم ایرانی و اسلام‌گرایی را در واقع برای مشروعیت دادن به گفتمان مدرنیسم احضار می‌کند تا نشان دهد اینکه در گفتمان مدرنیسم حقوق سیاسی و اجتماعی زنان به رسمیت شناخته می‌شود با فرهنگ و دین جامعه ایران ناسازگار نیست. به عبارت دیگر مولد متن از طریق مفصل‌بندی سه گفتمان ناسیونالیسم ایرانی، اسلام‌گرایی و مدرنیسم سعی دارد معضل سنت و مدرنیته را که بر مساله حقوق زنان در ایران سایه افکنده حل و فصل کند و به نوعی سنت و مدرنیته را با هم آشتی دهد. نتیجه تلاش ایدئولوژیک مولد متن برای آشتی سنت و مدرنیته را می‌توان گفتمان «مدرنیسم هویت گرا» نام نهاد که سعی دارد عناصری از فرهنگ و دین ایرانی و مدرنیته را با هم بازترکیب نماید تا ضمن مدرن بودن، هویت دینی و فرهنگی خود را نیز حفظ کند.

زن در انقلاب سفید درون گفتمان مدرنیسم هویت گرا بازنمایی می‌شود؛ گفتمانی که با سویه مدرن خود، جایگاه فرودست زن در «سنت» را تحت عنوان پرده‌نشینی تحقیر می‌کند و آن را ننگ اجتماعی می‌خواند و از سوی دیگر با سویه هویت محور خود، افق فراستی زن یعنی متری بودن و مشارکت داشتن در جامعه را امری منطبق با فرهنگ و دین بازنمایی می‌کند. مولد متن در این بازترکیب گفتمانی سعی کرده زن را در دو گفتمان ناسیونالیسم ایرانی و اسلام‌گرایی شبیه به جایگاه زن در درون گفتمان مدرنیسم ترسیم کند تا از طریق این آسیمیلسیون، گره ایدئولوژیک عدم مشروعیت دینی و فرهنگی را حل کند. در گفتمان جدید مفصل‌بندی شده یعنی مدرنیسم هویت گرا نیمی از گذشته زن تحت عنوان «سنت منحل» انکار و بخش دیگر آن تحت عنوان «سنت متری» حفظ می‌شود تا با

هویت مدرن او سازگار گردد. به تبع هویت جدید زن که در گفتمان مدرنیسم هویت گرای انقلاب سفید ساخته می شود سعی دارد نقش سنتی زن یعنی مادری را با نقش مدرن آن یعنی فعال اجتماعی آشتی دهد. بنابراین گفتمان مدرنیسم هویت گرا مترصد است با امتزاج سنت و مدرنیته، هویت زن را نه در کشاکش سنت و مدرنیته بلکه یکپارچه و منسجم بازنمایی کند. از این حیث می توان گفت با توجه به اینکه گفتمان های متفاوتی با هم مفصل بندی شده اند گفتمان انقلاب سفید در جهت اعاده نظم گفتمانی نوینی حرکت کرده است.

پرکتیس اجتماعی

در این سطح طبق روش فرکلاف پژوهشگر باید با کاربست دانش تخصصی خود ارتباط گفتمان با ساختار اجتماعی و مناسبات قدرت را واکاوی کند. بر این مبنا باید دید گفتمان در جهت تغییر نظم گفتمانی و به تبع نظم اجتماعی تغییر کرده یا اینکه آن را تثبیت کرده است. در مورد گفتمان مدرنیسم هویت گرا می توان دو تأثیر را بر وضعیت اجتماعی زنان ردیابی کرد: فرودست زدایی نسبی و فرودست سازی هویتی زنان.

فرودست زدایی نسبی: گفتمان مدرنیسم هویت گرا با میانجی هایی بر وضعیت اجتماعی زنان اثر گذاشته است. بعد از تصویب اصول شش گانه انقلاب سفید در سال ۱۳۴۱ دولت سیاست گذاری ها و برنامه ریزی های خود را بر مبنای این اصول انجام داد و دستگاه های ایدئولوژیک و اداری خود را برای تحقق این اصول در واقعیت به کار گرفت. حتی برنامه های توسعه و عمران در چارچوب اهداف انقلاب سفید تدوین شدند. بنابراین دولت سعی داشت از طریق دستگاه های اجرایی خود تصویر ایده آلی را که از زنان در گفتمان انقلاب سفید ترسیم شده

بود، در واقعیت محقق کند. این تصویر ایده آل چنانچه در بخش پراگماتیسم گفتمانی بدان اشاره شد رسیدن به سطح زنان کشورهای مرفه‌تر تعریف شده بود که با دو ویژگی بارز می‌شد: آزادی سیاسی و مشارکت اجتماعی. دولت از طریق مدیریت زندگی زنانه در دهه ۴۰ و ۵۰ تا حدی سعی کرد این تصویر را عینیت ببخشد. چنانچه میزان باسوادی در زنان شهری از ۲۲/۴ و زنان روستایی از ۶/۱ درصد سال ۱۳۳۵ به ترتیب به ۵۵/۱ و ۱۶/۵ درصد سال ۱۳۵۵ تغییر کرد. در سطح کشور میزان باسوادی زنان از ۷/۳ درصد سال ۱۳۳۵ به ۳۷ درصد سال ۱۳۵۵ رسید. نرخ اشتغال زنان از ۹ درصد سال ۱۳۳۵ به ۱۳ درصد سال ۱۳۵۵ ارتقا یافت. (مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن: ۱۳۵۵، ۱۳۴۵، ۱۳۳۵) در مورد آزادی سیاسی از انتخابات مجلس دوره ۲۱ زنان قادر شدند در انتخابات شرکت کنند. در مجلس سنا از دوره ۴ تا ۷ جمعاً ۱۱ زن و در مجلس شورای ملی از دوره ۲۱ تا ۲۴ جمعاً ۵۲ زن به عنوان سناتور و نماینده انتخاب و منصوب شدند. همچنین در دوره نخست وزیری هویدا دو زن به سمت وزارت راه یافتند (سالنامه آماری ۱۳۵۶: ۱۱۶۱-۱۱۵۸). در خصوص حقوق مدنی در سال ۱۳۴۵ قانون «حمایت از خانواده» در مجلس تصویب شد. این لایحه تغییراتی را به نفع زنان در قوانین طلاق، ازدواج، حضانت فرزند و کار ایجاد کرد. (مذاکرات مجلس سنا دوره ۶، جلسه: ۱۲۹) از طرف دیگر با تأسیس سازمان زنان در سال ۱۳۴۵ و حمایت دولت و دربار از این نهاد خدمات اجتماعی گوناگونی از جمله سوادآموزی، بهداشت، کمک به اشتغال زنان طبقه پایین، ایجاد مراکز رفاه خانواده و مددکاری اجتماعی برای زنان ارائه شد. (افخمی، ۱۳۶۰: ۳۱-۴۳) چنانچه در برنامه‌های عمران و توسعه نیز در بخش مربوط به رفاه اجتماعی برنامه‌هایی در جهت توانمندسازی زنان از جمله رسیدگی به بهداشت مادران، ایجاد مهدکودک‌ها برای تسهیل کار

زنان شاغل، بهبود تغذیه مادران و ایجاد اشتغال برای زنان روستایی و شهری تعریف شده بود (برنامه عمران چهارم، ۱۳۴۷: ۱۰۵-۹۹/برنامه عمران پنجم، ۱۳۵۳: ۱۹۱-۱۹۴).

باید توجه داشت فرودست زدایی از زنان در عرصه‌های مختلف فوق به صورت مطلق رخ نداده بود و هنوز بین زنان و مردان شکاف وجود داشت. با این وجود زنان تحرک اجتماعی نسبی یافتند. هرچند طی سال‌های بعد از انقلاب سفید دولت نتوانست تصویر ایده‌آل خود از زنان را عیناً تحقق ببخشد اما با تغییراتی که در وضعیت زنان پدید آمد نوعی فرودست زدایی نسبی رخ داد.

فرودست‌سازی هویتی: همان‌طور که اشاره شد در سطح پرکتیس اجتماعی پژوهشگر برای تبیین گفتمان باید مساله طبعی سازی، سکوت‌های متن، عدم شفافیت‌ها، تناقض‌ها و ناسازگاری‌های درون گفتمانی را مورد توجه قرار دهد و این امر به یمن کاربست دانش تخصصی میسر خواهد شد. در این نوشتار رویکرد تئوریک اسپواک برای تبیین نحوه بازنمایی زن فرودست در گفتمان انقلاب سفید به کار بسته شده و از این افق نحوه فرودست‌سازی آن شرح داده می‌شود.

گفتمان انقلاب سفید داعیه‌ای دارد مبنی بر اینکه صدای زنان بوده و آنان را نمایندگی کرده است؛ به تعبیر اسپواک مساله این است که گفتمان انقلاب سفید تا چه حد می‌تواند ادعا کند که به نمایندگی از زن فرودست سخن گفته است؟ برای پاسخ به این پرسش باید نحوه بازنمایی زن و نحوه برساخت وضعیت فرودستی و فرادستی آنان در گفتمان مدرنیسم هویت گرا مورد توجه قرار گیرد. همان‌طور که در بخش پرکتیس متنی اشاره شد شاه هنگام برساخت وضعیت فرودستی و افق فرادستی زنان همواره یک وضعیت ایده‌آل یا به عبارتی الگوی پیشینی تحت عنوان دیگری استعلایی غرب را مدنظر دارد و وضعیت زنان ایرانی

را در قیاس با آن بازنمایی می‌کند.

در این بازنمایی چهار شکل فرودستی فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی شناسایی و با عبارت ننگ اجتماعی نام‌گذاری می‌شود؛ چنانچه افق فرادستی زنان رسیدن به سطح زنان مترقی غرب تصور و تحت عنوان رهایی از بردگی نام‌گذاری می‌شود. مساله بی‌صدایی زنان علی‌رغم مرئی سازی در گفتمان انقلاب سفید را باید در همین لحظه جستجو کرد؛ زیرا به تعبیر اسپواکی بازنمایی وضعیت زنان در درون اپیستمه امپریالیسم یا به عبارتی اپیستمه مدرنیسم صورت می‌گیرد. اپیستمه‌ای که تنها به دیگری آسیمیله شده اجازه روایت می‌دهد و آنچه را با حد و حدود معرفتی آن ناهمخوان است به نحو نابهنجاری دیگری سازی می‌کند. ننگ اجتماعی یک قضاوت ارزشی محسوب می‌شود که در درون اپیستمه مدرنیسم شکل گرفته است؛ ولو اینکه شناسایی اشکال فرودستی زنان به تناسب این اپیستمه صورت گرفته و به تعبیر اسپواکی اپیستمه اجازه شناسایی و روایت این اشکال را به مولد متن یعنی کسی داعیه نمایندگی زنان را دارد، داده است. نتیجه این شکل از بازنمایی این است که فرودستی زن به مثابه یک «کلیت» ترسیم می‌گردد و اشکال دیگر فرودستی زنان اعم از فرودستی نژادی، سنی، قومی و مذهبی به حاشیه رانده و به تبع بازتولید می‌شود. چنانچه این اپیستمه اجازه تصور و بازنمایی شکل خاصی از افق فرادستی را به مولد متن داده و امکان‌های دیگر را سلب کرده است.

شاه با فهم وضعیت فرودست زنان تحت عنوان ننگ اجتماعی، رسالت تمدن ساز خود را نجات زن ایرانی از دست جامعه مردسالار تعریف و قانون انتخابات را اصلاح می‌کند، همچنان که اسپواک نشان می‌دهد که دولت بریتانیا در تعقیب رسالت تمدن ساز خود و به مثابه خیرخواه زن هندی، قانون را اصلاح و رسم ساتی

را لغو کرد. اما اینکه اسپوواک تصویر نابهنجار دولت بریتانیا از رسم ساتی را نقد می‌کند به معنای تأیید رسم ساتی نیست بلکه مساله او این است که دولت بریتانیا ذیل اپیستمه امپریالیسم نمی‌تواند وضعیت فرودست را آن‌گونه که هست به رسمیت بشناسد و در نتیجه در دام دیگری سازی نابهنجار می‌افتد. همین نقد در مورد انگاره ننگ اجتماعی که به واسطه شاه در وصف وضعیت زن فرودست به کار می‌رود، وارد است. شاه، زن ایرانی را به عنوان یک سوژه جهان‌سومی در چارچوب اپیستمه مدرنیسم می‌فهمد و از بازنمایی وضعیت او آن‌گونه که هست بازمی‌ماند. به عبارتی از آنجا که اپیستمه مدرنیسم حتی حد حدود فهم دیگری از خود را تعیین کرده او نمی‌تواند در شرایطی که بستر برای سخن گفتن او فراهم است خویشتن متمایز خود را به نحو بهنجاری روایت کند. به همین دلیل شاه وضعیت فرودست زن را با عبارت بندی افراطی ننگ اجتماعی بازنمایی می‌کند. مشابهتاً این نقد بدان معنا نیست که عدم مشارکت زنان ایران در اجتماع یا وضعیت پرده‌نشینی آنان امری مورد تأیید است بلکه مساله بر سر عدم دسترسی وضعیت فرودست برای آن‌کس است که قصد نمایندگی او را دارد زیرا محاط بودن نماینده در اپیستمه مدرنیسم اجازه روایت متفاوت را بدو نمی‌دهد.

این شکل از فرودست‌سازی که به معنای عدم بازنمایی وضعیت فرودست آن‌گونه که هست و در نتیجه عدم دسترسی به صدای اوست آنجایی آشکار می‌شود که می‌بینیم در گفتمان مدرنیسم هویت گرا وقتی که شاه به گذشته زنان در دو دوره ایران باستان و اسلام مراجعه می‌کند تا به گفتمان مدرنیسم، مشروعیت فرهنگی و دینی بدهد وضعیت زنان را در این دوره به نحوی مرئی سازی می‌کند که شبیه وضعیت زنان در دوره مدرن باشد. به عبارتی از طریق آسیمیله کردن دوره باستان و اسلام با اقتضائات زن در دوره مدرن سعی دارد به هویت نوین

آن‌ها در لحظه اکنون مشروعیت ببخشد. این همان دشواری است که اسپوواک در امکان سخن گفتن فرودست آشکار می‌کند؛ مبنی بر اینکه شاه به عنوان یک سوژه جهان‌سومی که سعی دارد زنان ایرانی را نمایندگی کند، سخن نگفته؛ زیرا به تعبیر اسپوواک او خویشتن را از همان مجرای روایت کرده که اپیستم مدرنیسم بدو اجازه داده است. این یعنی طبق بحث اسپوواک اپیستم امپریالیسم تنها به سوژه آسیمله شده اجازه روایت می‌دهد. در نتیجه ملاحظه می‌شود که شاه تنها از مجرای آسیمله کردن چهره زنان در دوره ایران باستان و اسلام با وضعیت زنان در گفتمان مدرنیسم اجازه روایت خویشتن سنتی خود را می‌یابد.

این آسیملاسیون خصوصاً در مورد نحوه بازنمایی وضعیت زن در دوره اسلام و سکوت شاه در مورد تفاوت‌هایی که متن مقدس بین زن و مرد قائل است مثل حق ارث نابرابر، بارز می‌شود. شاه نابرابری‌هایی را که در اسلام در بعضی زمینه‌ها بین زن و مرد وضع شده روایت نمی‌کند زیرا در غیر این صورت نمی‌توانست گره ایدئولوژیک عدم مشروعیت دینی حق رأی زنان را حل کند. این روایت گزینشی از وضعیت زنان در دوره اسلام برای گفتمان انقلاب سفید کارکرد ایدئولوژیک دارد.

از سکوت‌های متن در نحوه مفصل‌بندی سه گفتمان ناسیونالیسم ایرانی، اسلام‌گرایی و مدرنیسم برای فراروی از دوگانگی سنت و مدرنیته می‌توان داعیه ضمنی گفتمان مدرنیسم هویت گرا را به چالش کشید؛ یعنی این ادعا که توانسته دوگانگی سنت و مدرنیته را حل کند و هویت یکپارچه نوینی را برای زنان خلق نماید. زیرا شاه عمداً با عدم روایت آن وجه از سنت دینی که می‌تواند امتزاج سنت و مدرنیته را به چالش بکشد، هویت شکننده‌ای برای زنان تعریف می‌کند که گره ایدئولوژیک سنت و مدرنیته را لاینحل باقی می‌گذارد. بنابراین بنا به تعبیر

اسپیواک فرودست زن در گفتمان انقلاب سفید همچنان در کشاکش سنت و مدرنیته بازنمایی می‌شود و گفتمان مدرنیسم هویت گرا به یکپارچگی این دوگانگی راه نمی‌برد. این همان لحظه‌ای است که شاه به‌عنوان نماینده زنان از نمایندگی صدای آنان و خلق و کشف خویشتن متمایز زنان در تاریخ و لحظه اینک بازمی‌ماند.

نتیجه‌گیری

در این نوشتار سعی شد طبق منطق نظری اسپواک نحوه بازنمایی فرودست زن در گفتمان انقلاب سفید مورد تأمل قرار گیرد. در این تلاش گفتمان حاکم بر انقلاب سفید برحسب ویژگی‌های زبان‌شناختی متن مدرنیسم هویت گرا تشخیص داده شد. فرودست زن در درون این گفتمان به‌مثابه سوژه و ابژه هم‌زمان بازنمایی می‌شود: به‌مثابه ابژه در تاریخ بعد از اسلام که با خصلت پرده‌نشینی زن و محرومیت از حقوق اجتماعی نشان داده می‌شود و به‌مثابه سوژه در دوره ایران باستان، اسلام و مدرن. شاه به‌عنوان نگارنده مانیفست انقلاب سعی دارد با مرئی‌سازی کردن چهره سوژه زن در تاریخ دوره ایران باستان و اسلام و آسیمیله کردن آن با وضعیت زنان در دوره مدرن ایدئولوژی برسازد که با امتزاج سنت و مدرنیته هویت نوینی برای زن خلق کند که مشروعیت دینی و فرهنگی داشته باشد. در این راستا سعی می‌کند سه گفتمان ناسیونالیسم ایرانی، اسلام‌گرایی و مدرنیسم را با هم مفصل‌بندی کند و گفتمان نوینی را خلق کند که به افق فرداستی زن در لحظه اکنون یعنی رسیدن به سطح زنان مرفقی غربی مشروعیت بدهد.

این گفتمان با داعیه نمایندگی زنان رابطه دوگانه‌ای با مناسبات قدرت برقرار می‌کند: از یک‌سو گفتمان مدرنیسم هویت گرا با پیوند یافتن با دستگاه‌های ایدئولوژیک و اجرایی دولت قادر شد طی سال‌های بعد از انقلاب سفید با تغییر

نرخ باسوادی، اشتغال، مشارکت سیاسی زنان و اصلاح قانون خانواده تحرک اجتماعی نسبی در وضعیت زنان ایجاد کند. از سوی دیگر با فرودست‌سازی هویتی زن، روابط قدرت پیشین در بطن جامعه مردسالار را بازتولید کرد و آن لحظه‌ای بود که شاه در درون اپیستمه مدرنیسم با دیگری سازی نابهنجار وضعیت زن فرودست تحت عنوان ننگ اجتماعی از بازنمایی آن‌گونه که هست بازماند و در نتیجه به تعبیر اسپواکی صدای زن به محاق رفت. از این جهت علی‌رغم مرئی سازی زنان در درون گفتمان مدرنیسم هویت گرامی توان نحوه این بازنمایی را مرئی سازی خاموش نامید.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Narges Souri

<https://orcid.org/0009-0002-5911-7791>

منابع

آرشیو روزنامه اطلاعات سال ۱۳۴۱

اسپواک، گایاتری (۱۳۹۷) *آیا فرودست می‌تواند سخن بگوید؟* ترجمه: ایوب کریمی، تهران: فلات

..... (۱۳۹۸) *نظریه در حاشیه*، ترجمه: پیمان خان‌محمدی، تهران: بان

افخمی، مهناز (۱۳۶۰) *خاطرات سیاسی: مجموعه تاریخ شفاهی ایران*، گردآورنده: حبیب لاجوردی. میکروفیش: دانشگاه هاروارد

اسناد انقلاب اسلامی (۱۳۷۴) *اعلامیه‌ها، بیانیه‌ها، پیام‌ها، تلگراف‌ها و نامه‌های علمای شهرهای مختلف ایران* جلد دوم و سوم، تهران: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی

- پهلوی، محمدرضا (۱۳۴۶)/ انقلاب سفید. تهران: نشر کتابخانه پهلوی
- (۱۳۵۶) به سوی تمدن بزرگ. تهران: نشر کتابخانه پهلوی
- زیباکلام، صادق و دیگران (۱۴۰۲) تحلیل انتقادی نگرش جنسیتی در مدیریت سیاسی در دوره پهلوی، پژوهش‌های جامعه‌شناسی، دوره ۱۷، شماره ۴: ۱۰۴-۷۳
- ساناساریان، الیز (۱۳۸۴) جنبش حقوق زنان در ایران. ترجمه: نوشین احمدی خراسانی. تهران: نشر اختران
- سازمان برنامه و بودجه (۱۳۴۷) قانون برنامه عمران چهارم. تهران: سازمان برنامه و بودجه
- (۱۳۵۳) قانون برنامه عمران پنجم خلاصه تجدید نظر شده ۱۳۵۶-۱۳۵۲. تهران: سازمان برنامه و بودجه
- صادقی، الهه (۱۴۰۰) سیاست جنسیت در ایران معاصر: نقش دولت در تغییر وضعیت و حقوق زنان، دولت پژوهی، دوره ۶، شماره ۲۷: ۸۹-۶۱
- طیرانی، بهروز (۱۳۷۶) احزاب سیاسی ایران (۱۳۳۲-۱۳۲۰) جلد اول و دوم. تهران: انتشارات سازمان اسناد ملی ایران
- فرکلاف، نورمن (۱۳۹۹) تحلیل گفتمان انتقادی. ترجمه: روح‌الله قاسمی. تهران: نشر اندیشه احسان
- (۱۳۷۹) تحلیل گفتمان انتقادی. ترجمه: فاطمه شایسته پیران و دیگران. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها
- کوثری، مسعود و تفرشی، امیرعلی (۱۳۹۶) هویت زنانه در گفتمان پهلوی دوم: مطالعه موردی مجله زن روز و سخنرانی‌های محمدرضا شاه درباره زنان، تحقیقات فرهنگی ایران. دوره ۱۰، شماره ۱: ۱۷۵-۱۴۵
- مرادی دهقی، شهریار و شیخان، محمد (۱۳۹۲)، اسنادی از حزب مردم. گردآوری و تدوین: سعید حصاری. تهران: نشر خانه کتاب
- مراومه و اساسنامه حزب ملیون (۱۳۳۷) تهران: دبیرخانه حزب ملیون
- مرکز آمار ایران (۱۳۵۵، ۱۳۴۵، ۱۳۳۵) سرشماری عمومی نفوس و مسکن. تهران: مرکز

آمار

مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی دوره ۱۴ و ۱۷. برگرفته از سایت کتابخانه مجلس:

www.ical.ir

مشروح مذاکرات مجلس سنا دوره ۶. برگرفته از سایت کتابخانه مجلس: www.ical.ir

مصطفائی، هدا و قائمی‌نیک، محمدرضا (۱۴۰۳) تحلیل گفتمان انتقادی دلالت‌های

برنامه‌های عمرانی پهلوی دوم در هویت زنانه (مطالعه موردی: بازنمایی هویت زنانه

در سینمای این دوره)، زن در توسعه و سیاست، دوره ۲۲، شماره ۲: ۴۵۹-۴۸۵

نجم‌آبادی، افسانه و غلامرضا، سلامی (۱۳۸۹) نهضت نسوان شرق. تهران: نشر و پژوهش

شیرازه.

References

Afary, Janet (2009) *Sexual Politics in Modern Iran*. Cambridge University Press

Camara, Andrea de la (2012) *Women's rights in Iran during the years of the shah, ayatollah Women's rights in iran during the years of the shah, ayatollah khomeini, and Khamenei*. University of Central Florida press

DuBard, Maire Claire (2025) *The Woman Question and State Feminism: Gender, Power, and Modernity in Pahlavi Iran*. Claremont Colleges press

Spivak, Gayatri Chakravorty, (2010) *Can the Subaltern speak?* Columbia University

Sedghi, Hamideh (2007) *Women and Politics in Iran Veiling, Unveiling, and Reveiling*. Cambridge University Press

Tafreshi, Poupak (2010) *The struggle for freedom, justice, and equality: The history of the journey of Iranian women in the last century journey*. Washington University press

Welslau, Hannah (2023) *Buying Modernization. Western NGOs and Gender Politics in Pahlavi Iran*. Buying Modernization. Western NGOs and Gender Politics in Pahlavi Iran.p.1-7

Translated References into English

Afary, J. (2009). Sexual politics in modern Iran. Cambridge University Press.

Afkhami, M. (1981). Political memoirs: Iranian oral history collection (Compiled by H. Lajvardi). Microfiche: Harvard University. [In Persian]

Archives of Ettelaat Newspaper, 1962. [In Persian]

Camara, A. de la. (2012). Women's rights in Iran during the years of the Shah, Ayatollah Khomeini, and Khamenei. University of Central Florida Press.

Center for Statistics of Iran. (1956, 1966, 1976). General census of population and housing. Tehran: Statistical Center. [In Persian]

Documents of the Islamic Revolution. (1995). Declarations, statements, messages, telegrams, and letters of clerics from various cities of Iran, Vols. 2–3. Tehran: Center for Islamic Revolution Documents. [In Persian]

DuBard, M. C. (2025). The woman question and state feminism: Gender, power, and modernity in Pahlavi Iran. Claremont Colleges Press.

Farclough, N. (1999). Critical discourse analysis (Translated by R. Ghasemi). Tehran: Andisheh Ehssan. [In Persian]

Farclough, N. (2000). Critical discourse analysis (Translated by F. Shayesteh Piran & others). Tehran: Center for Media Studies and

Research. [In Persian]

Koothari, M., & Tafreshi, A. A. (2017). Female identity in the discourse of the Second Pahlavi Era: A case study of Zan-e Rouz magazine and Mohammad Reza Shah's speeches on women. *Iranian Cultural Research Quarterly*, 10(1), 145–175. [In Persian]

Maradi Dehghi, S., & Sheikhan, M. (2013). Documents of the People's Party (Compiled by S. Hessari). Tehran: Khaneh Ketab Publishing. [In Persian]

Meliun Party. (1958). Charter and statute of the Meliun Party. Tehran: Secretariat of the Meliun Party. [In Persian]

Minutes of the National Consultative Assembly, 14th & 17th Terms. Retrieved from <http://www.ical.ir>. [In Persian]

Minutes of the Senate, 6th Term. Retrieved from <http://www.ical.ir>. [In Persian]

Mostafaei, H., & Ghaeminik, M. R. (2024). Critical discourse analysis: Implications of Second Pahlavi development programs on female identity (Case study: Representation of female identity in cinema). *Women in Development and Politics Journal*, 22(2), 459–485. [In Persian]

Najmabadi, A., & Salami, G. (2010). Women's movement in the East. Tehran: Shirazeh Publishing. [In Persian]

Pahlavi, M. R. (1967). White Revolution. Tehran: Pahlavi Library Publishing. [In Persian]

Pahlavi, M. R. (1977). Toward a Great Civilization. Tehran: Pahlavi Library Publishing. [In Persian]

Plan and Budget Organization (1968). *Law of the Fourth*

- Development Plan*. Tehran: Plan and Budget Organization. [In Persian]
- Plan and Budget Organization (1974). *Law of the Fifth Development Plan: Revised Summary 1973–1977*. Tehran: Plan and Budget Organization. [In Persian]
- Sanasarian, E. (2005). The women's rights movement in Iran (Translated by N. A. Khorasani). Tehran: Akhtaran Publishing. [In Persian]
- Spivak, G. (2018). Can the subaltern speak? (Translated by A. Karimi). Tehran: Falat. [In Persian]
- Spivak, G. (2010) Can the Subaltern speak? Columbia University
- Spivak, G. C. (2019). Theory on the Margin (Translated by P. Khanmohammadi). Tehran: Ban. [In Persian]
- Sadeghi, H. (2007). Women and politics in Iran: Veiling, unveiling, and reveiling. Cambridge University Press.
- Sadaghi, E. (2021). Gender politics in contemporary Iran: The role of the state in changing the status and rights of women. *Government Studies Quarterly*, 6(27), 61–89.
- Teyrani, B. (1997). Political parties in Iran (1943–1953), Vols. 1–2. Tehran: National Archives Organization. [In Persian]
- Tafreshi, P. (2010). The struggle for freedom, justice, and equality: The history of the journey of Iranian women in the last century. Washington University Press.
- Welslau, H. (2023). Buying modernization: Western NGOs and gender politics in Pahlavi Iran (pp. 1–7).

Zibakalam, S., & others. (2023). Critical analysis of gendered perspectives in political management during the Pahlavi era. *Sociological Research Journal*, 17(4), 73–104. [In Persian]

استناد به این مقاله: سوری، نرگس. (۱۴۰۴). خوانشی اسپواکی از نحوه بازنمایی زن فرودست در گفتمان انقلاب سفید، دولت‌پژوهی، ۱۱ (۴۴)، ۵۳–۱۰۲.

Doi: 10.22054/tssq.2026.87795.1712

The State Studies Quarterly is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License